

Förbifart Norrtälje

Del av gård och gravfält från yngre järnålder

Arkeologisk undersökning

Fornlämning Frötuna 171–173 och Norrtälje 24:2
Görla 8:1, Tälje 4:45
Frötuna och Norrtälje socken
Norrtälje kommun
Stockholms län
Uppland

Anna-Lena Hallgren och Jan Äblström

Förbifart Norrtälje

Del av gård och gravfält från yngre järnålder

Arkeologisk undersökning

Fornlämning Frötuna 171–173 och Norrtälje 24:2

Görla 8:1, Tälje 4:45

Frötuna och Norrtälje socken

Norrtälje kommun

Stockholms län

Uppland

Anna-Lena Hallgren och Jan Ählström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2012

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISBN: 978-91-7453-112-1

Tryck: Just Nu, Västerås 2012.

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	6
Rapportens upplägg.....	6
Topografi och fornlämningsmiljö.....	6
Den historiska bebyggelseutvecklingen	9
Tidigare undersökningar	9
Målsättning.....	11
Genomförande och metod.....	13
Avvikelser från undersökningsplanen	13
Metod och dokumentation	14
Norrtälje 24:2.....	17
Områdesbeskrivning.....	17
Gravfältet.....	19
Yttre konstruktioner	20
Bentomma konstruktioner.....	21
Övriga anläggningar.....	22
De gravlagda	22
Djurben i gravarna	23
Föremål i gravarna.....	23
Dateringar.....	28
Det hägnade berget.....	29
Historiska lämningar.....	32
Frötuna 171 och 172.....	35
Områdesbeskrivning.....	35
Frötuna 171	35
Frötuna 172.....	37
Frötuna 173.....	38
Områdesbeskrivning.....	38
Anläggningar.....	38
Hus 1	40
Hus 2	41
Fynd.....	41
Dateringar.....	42
Sammanfattande tolkning och utvärdering	43
Referenser.....	48
Tekniska och administrativa uppgifter	50
Bilagor.....	51
Tabell och figurförteckning	122

Figur 1. Utdrag ur digitala Terrängkartan. Platsen för de arkeologiska undersökningarna är markerad med en blå ring. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Under april och maj 2010 undersökte Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) delar av fyra fornlämningslokaler sydväst om Norrtälje i Uppland. Undersökningen genomfördes med anledning av bygget av en förbifart vid Norrtälje. Arbetet beställdes och bekostades av Vägverket Region Stockholm.

De fyra lokalerna omfattade en registrerad lämning vardera: del av gravfält (Norrtälje 24:2) och tre registrerade boplatser (Frötuna 171–173). Bortsett från Frötuna 172 omfattade undersökningsytorna de delar av fornlämningarna som låg inom det planerade vägområdet vilket betyder att lämningarna till del kvarliggjer utanför de undersökta ytorna. Vid förundersökningen av Norrtälje 24:2 och Frötuna 173 hade tydliga lämningar i form av gravar och boplatslämningar påvisats. Karaktären på de lämningar som påträffades inom Frötuna 171 och 172 var däremot otydligare med en låg anläggningsförekomst och stor spridning på anläggningarna. Detta blev ännu tydligare vid den undersökning som följde. Frötuna 172 visade sig vid avbaningen, bortsett från en ensamliggande härd, sakna indikationer på fornlämning. På grund av avsaknaden av lämningar avbröts vidare schaktning inom Frötuna 172 efter samråd med Länsstyrelsen. Även inom Frötuna 171 påträffades färre lämningar än väntat och de lämningar som framkom utgjordes nästan uteslutande av odlingslämningar i form av röjningsrösen, odlingslager och årderspår. En härd belägen i direkt anslutning till ett område med årderspår har daterats till folkvandringstid.

Inom Frötuna 173 och Norrtälje 24:2 undersöktes en del av en vendeltida gård respektive en del av ett gravfält med vendel- och vikingatida dateringar. Mellan gravfältet och boplatserna dokumenterades delar av en hägnad som sannolikt är samtida med gården och gravfältet.

Inom den undersökta delen av boplatserna Frötuna 173 dokumenterades delar av två vendeltida hus. Inget av husen har med säkerhet avgränsats inom undersökningsområdet varför dimensioner och eventuell rumsindelning är osäker. Det ena huset, Hus 1, har tolkats som ett flerfunktionellt treskeppigt långhus med bostadsdel. Tolkningen av Hus 2 är mer osäker. Antingen rör det sig om en mindre ekonomibyggnad, ett s.k. fyrstolpshus, eller så är det västra delen av ett långhus vars huvudsakliga utbredning kvarliggjer utanför undersökningsområdet i öster.

Inför undersökningen av Norrtälje 24:2 fanns två gravar kända inom det område som skulle beröras av exploateringen. I anslutning till de två kända gravarna kunde 13 mer eller mindre tydliga konstruktioner i form av stenpackningar urskiljas. Av dessa har 8 tolkats som stensättningar medan resterande 5 har klassificerats som osäkra stensättningar. Tre av stensättningarna kan utifrån deras yttre konstruktioner, inre gravskick och innehåll beskrivas som typiska yngre järnåldersgravar. Merparten av fynden från gravarna återfanns i någon av dessa tre anläggningar. Fynden utgjordes förutom av brända ben av bland annat keramik, pärlor, kamfragment, järnknivar, nitar och spikar. Utöver dessa tre gravar kunde ett inre gravskick endast identifieras i ytterligare två gravar, i ett fall i form av ett brandlager och i ett fall av enstaka brända ben. I 8 av de 13 anläggningarna återfanns inga brända ben eller några indikationer på att det skulle röra sig om skelettgravar. Tre av dessa har ändå klassificerats som stensättningar.

Det föreligger flera dateringar från den nu undersökta delen av gravfältet, både utifrån ¹⁴C-dateringar och fyndmaterialet. Dateringarna samlar sig till senare delen av vendeltid och tidig vikingatid.

Bakgrund

Stiftelsen Kulturmiljövård har efter beslut av Länsstyrelsen i Stockholms län utfört en särskild arkeologisk undersökning av fyra fornlämningslokaler sydväst om Norrtälje i Uppland. De fyra lokalerna omfattade en fornlämning vardera: del av ett gravfält (Norrtälje 24:2) och tre registrerade boplatser (Frötuna 171–173). Boplatserna benämndes boplatsläge A, B och E innan de registrerades i FMIS. Undersökningstorna omfattade de delar av fornlämningarna som låg inom det planerade vägområdet vilket betyder att lämningarna till del kvarligger utanför de undersökta ytorna.

Undersökningen genomfördes med anledning av bygget av en förbifart vid Norrtälje. Vägverket Region Stockholm beställde och bekostade den särskilda undersökningen som genomfördes mellan 19 april och 28 maj 2010 under ledning av Anna-Lena Hallgren (projektledare) och Jan Åhlström (bitr. projektledare).

Rapportens upplägg

Den arkeologiska undersökningen berörde delar av fyra fornlämningslokaler bestående av olika typer av fornlämningar med delvis olika topografiska förutsättningar. I den inledande beskrivningen av ärendets *bakgrund* beskrivs övergripande områdets topografi, fornlämningsmiljö och historiska bebyggelseutveckling. Under de följande underrubrikerna *Tidigare undersökningar* och *Målsättning* redovisas de fyra lokalerna var för sig. Likaså har lokalerna delvis beskrivits separat under rubriken *Genomförande och metod* då förutsättningar och valda metoder varierat.

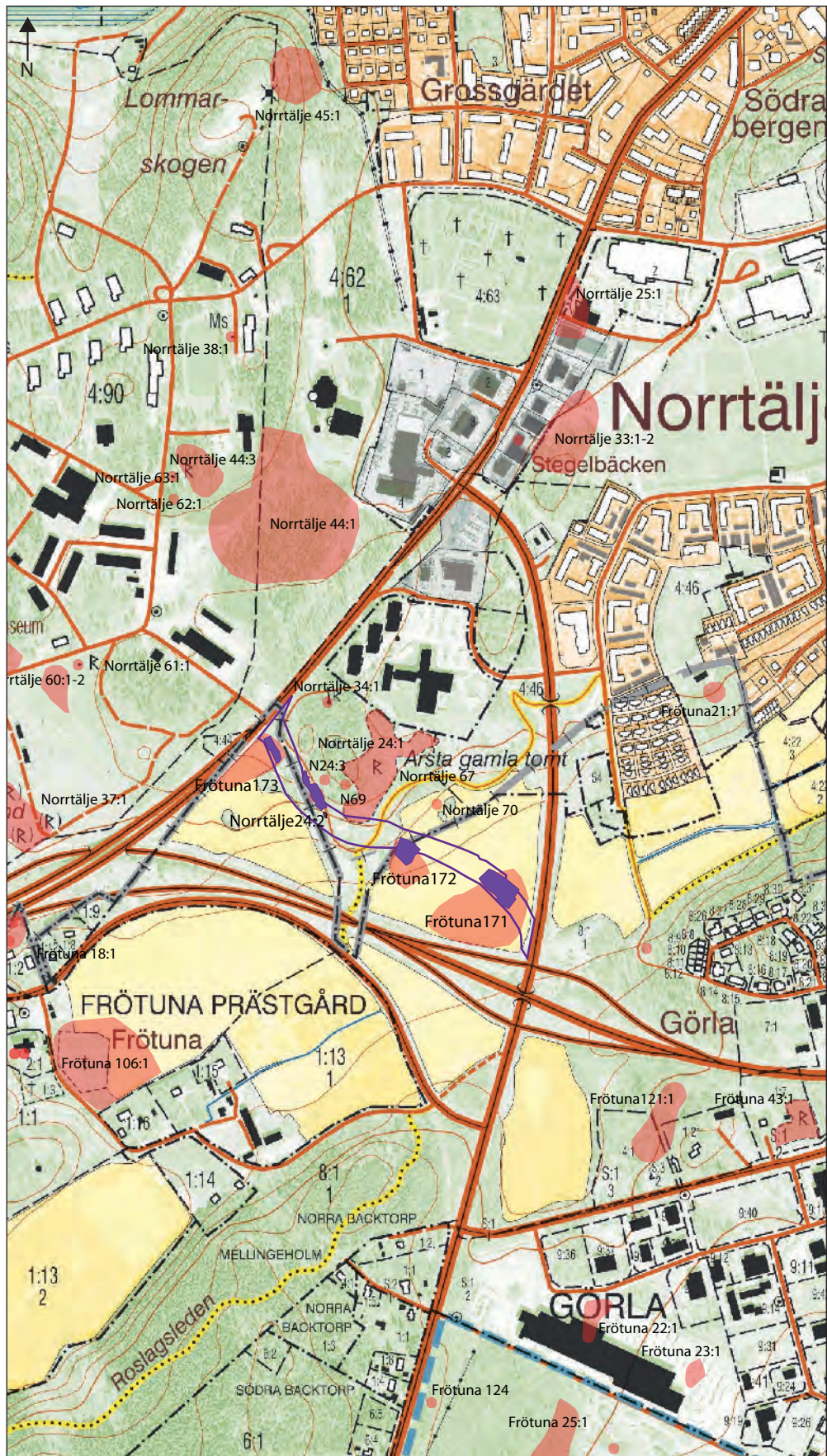
Även redovisningen av resultaten från undersökningarna av de olika lokalerna hålls separerade i rapportens inlägga. Här presenteras resultaten tillsammans med en beskrivning av det aktuella området, framkomna anläggningar och fynd, samt en sammanställning av eventuella analysresultat.

Då undersökningarna genomfördes parallellt har anläggningar, fynd och prover från lokalerna registrerats i gemensamma nummerserier. I bilagedelen finns gravbeskrivningar, anläggnings- och fyndlistor med kortfattade beskrivningar av enskilda anläggningar och fyndposter samt samtliga analysrapporter.

De arbetsnamn som vid utredningen tilldelades de nypåträffade boplatslägena (benämnda boplatsläge A–F) används endast i undantagsfall i rapporten. Då nya fornlämningsnummer inte fanns vid tiden för undersökningen förekommer dock de äldre benämningarna i fältdokumentationsmaterialet. De tre boplatslägena har efter förundersökningen tilldelats följande beteckningar i FMIS; Boplatsläge A = Frötuna 172, Boplatsläge B = Frötuna 171 och Boplatsläge E = Frötuna 173 (se figur 2).

Topografi och fornlämningsmiljö

De nu undersökta fornlämningarna ligger i Norrtäljes sydvästra utkant (figur 1). Området är under förvandling från stadsnära naturmiljö till ett område dominerat av tungt trafikerade vägar. De aktuella fornlämningslokalerna omringas i väster och norr av väg 76/77, i öster av väg 276 och i söder av E18. Projekteringen av Förbifart Norrtälje är ett led i denna förvandling.

Figur 2. Utdrag ur digitala fastighetskartan (motsvarande Ekonomiska kartans blad 66H 2a). Lämningsregisterade i FMIS är markerade med rött. Den nya vägsträckningen är markerad med en lila ofylld polygon och de delar av de fyra fornlämningslokaler som berördes av undersökningarna är markerade med lila, fyllda polygoner. Skala 1:10 000.

Figur 3. Undersökningsområdet vid gravfältet Norrtälje 24:2. I bakgrunden syns Frötuna kyrka som ligger knappt 600 meter sydväst om gravfältet. Fotograferat från nordost av Jan Åhlström.

Topografin kring Norrtälje karaktäriseras av den långsmala Norrtäljeviken som skär långt in i Roslagen. Terrängen kring viken består av kuperad åkermark med högre belägna skogbevuxna partier där berget ofta går i dagen. Höjden över havet varierar generellt mellan 10 och 30 meter. Enstaka höjder sträcker sig upp mot 50 meter över havet. Geologin i lokalernas närområde består av lerig morän och berg i dagen.

De undersökta lokalerna ligger idag på gränsen mellan de två socknarna Frötuna och Norrtälje. Äldsta skriftliga belägg för Norrtälje är *Telgium* 1298. Namnet betyder skåra eller vik och syftar sannolikt på Norrtäljeviken (SOL, s. 228). Merparten av Norrtälje socken har ursprungligen varit en del av Frötuna socken. Äldsta skriftliga belägg för Frötuna är *Frotunum* från år 1311. Sockennamnet är övertaget från en by motsvarande nuvarande Prästgården belägen cirka 600 meter sydväst om undersökningsområdet. Förledet Frö- antas innehålla genitiv av gudinnenamnet Fröja eller dialektordet för fruktbar/frodig. Efterledet –tuna betyder från början ”gårdesgård” och betecknar ett inhägnat område. Det står sedan länge klart att namn på –tuna haft en speciell funktion som namn på centralorter i den förhistoriska samhällsorganisationen.

Fornlämningssmiljön kring Norrtälje domineras av gravar och gravfält, vilket tyder på att en omfattande järnåldersbebyggelse har funnits i området. Bara inom en radie på omkring 2,5 kilometer runt undersökningsområdet finns över 260 stensättningar (varav ett 30-tal osäkra), närapå 100 högar, 5 treuddar, 3 rösen samt 11 flatmarksgravar. Till de sistnämnda förväntas ett stort mörkertal. Det kan även finnas fler stensättningar bland de talrika röjningsröseområden som finns i närheten, exempelvis inom Norrtälje 44:1 (figur 2). Stensättningarna är generellt runda med en diameter mellan 4 och 8 meter. Merparten av högarna varierar mellan 6 och 10 meter i diameter och är 0,5 till 1,3 meter höga. Enstaka högar uppgår till 25 meter i diameter och 2 meter i höjd. Flera stensättningar och högar har kantkedjor eller kantrännor.

Kännetecknande för Frötuna och Norrtälje socknar är att antalet registrerade boplatser är lågt i jämförelse med antalet gravar och gravfält. Ett tiotal platser inom undersökningsområdet direkta närområde är registrerade som boplatser. Av dessa är den folkvandringstida boplatser Frötuna 23:1 undersökt (Eriksson 1995). Med undantag

för Frötuna 127, som innehåller minst 40 stolphål varav flera takbärande, förhistorisk keramik, bryne m.m., representeras boplatserna av enstaka härdar, ett fåtal stolphål eller kulturlager. Deras omfattning och utbredning är okända. Till kategorin boplatser kan även tre skärvtenshögar föras: Norrtälje 36:1, Norrtälje 61:1 och Norrtälje 63:1 (figur 2). Nämnas i sammanhanget bör även 1974 års undersökning av bytomten Frötuna 91:1, drygt 1,5 kilometer öster om undersökningsområdet. Under bytomten framkom ett 20-tal härdar samt ett okänt antal stolphål och gropar varav flera med förhistorisk keramik. Fyra ¹⁴C-dateringar visade på en vikingatida datering.

Den historiska bebyggelseutvecklingen

De fyra undersökningsytorna ligger på mark som ursprungligen tillhörde den medeltida, och sedan 1500-talets andra hälft försvunna, byn Arsta. Bynamnet omnämns i skrift år 1373 (då skrivet *Athalstadum*). Bytomten (Norrtälje 67) ligger ett stycke öster om de två nordligaste undersökningsytorna Frötuna 173 och Norrtälje 24:2 (figur 2). Under senmedeltid kom byns mark att inkorporeras i Frötuna prästgårds ägor varefter byn försvann. Frötuna kyrka och prästgård ligger omkring 800 meter sydväst om Arsta gamla tomt. Bytomten övergavs emellertid inte utan det förekom torpbebyggelse under namnet Arsta på platsen t.o.m. 1900-talets första hälft (1952-års ekonomiska karta redovisar inte någon torpbebyggelse). I samband med förundersökningen påträffades lämningar efter sentida bebyggelse sydost om den registrerade bytomten. I kartmaterialet finns det inte några spår av den påträffade bebyggelsen men förundersökaren knyter den till Arsta bytomt eller torpbebyggelsen Arsta (Engström m.fl. 2009). De studerade kartorna redovisar inte någon bebyggelse som berör någon av undersökningsytorna.

Markanvändningen är i stora drag densamma idag som vid tiden för de äldre karteringarna. Enligt samtliga kartor sträckte sig åkermarken ända fram till nuvarande trädgräns vid gravfältet. Den äldre åkermark som dokumenterades inom Norrtälje 24:2 motsvarar åkerns östligaste utbredning. Boplatserna Frötuna 173 ligger i en före detta hagmark och enligt 1830-års karta var hagen troligen öppen eftersom den anges som slätterhage. I övrigt har marken brukats som åker.

Tidigare undersökningar

Utredningen

I månadsskiftet maj och juni 2009 genomförde Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) en särskild utredning med anledning av den planerade förbifarten vid Norrtälje. Utredningen syftade dels till att kontrollera utbredningen av de kända fornlämningarna gravfältet Norrtälje 24:1 (inkl. Arsta gamla bytomt Norrtälje 67) samt två ensamliggande högar (Norrtälje 24:2), dels till att klarlägga förekomsten av eventuella boplatser. Utredningsarbetet omfattade en kartstudie, inventering och söschaktning (Engström, Darmark & Erikson 2009).

Kartstudien visade att Arsta upphörde som en självständig enhet under 1500-talet när den uppgick i Frötuna prästgårds ägor men att det därefter förekom torpbebyggelse på platsen. Vid inventeringen påträffades ytterligare två troliga stensättningar i anslutning till de sedan tidigare registrerade, ensamliggande högarna Norrtälje 24:2. Den västra av de två tidigare registrerade högarna bedömdes som en stensättning istället för en hög. Denna var belägen i direkt anslutning, sydväst om en gång- och cykelväg som löper genom området. Den ena av de två nyfunna stensättningarna (A1175) låg några få meter väster den tidigare registrerade stensättningen. Båda dessa anläggningar låg inom det område som sedan skulle komma att exploateras.

Vid sökschaktning i åkermarken inom utredningsområdet identifierades sex troliga boplatsslägen (benämnda Boplatssläge A–F).

Förundersökningen

Under juli och augusti 2009 genomförde SAU förundersökningar av de nypåträffade boplatsområdena (Frötuna 171–173 samt boplatssläge C, D och F), en del av gravgruppen Norrtälje 24:2 samt av den sydligaste delen av gravfältet Norrtälje 24:1 och bytomten Norrtälje 67 (Pettersson 2010).

Vid förundersökningen påträffades inga fornlämningar i de schakt som togs upp inom Boplatssläge C, D och F. Inom övriga områden framkom olika typer av lämningar. I det följande ges en översiktlig beskrivning av resultaten från förundersökningen av de delområden som kom att beröras av den arkeologiska slutundersökningen.

Inom den berörda, sydligaste delen av gravfältet **Norrtälje 24:1**, påträffades inte några gravar. Däremot identifierades flera lämningar från historisk tid, bl.a. i form av spismursrösen, enstensbrunn, odlingssten och tegelförande gropar. Inga daterande fynd återfanns i anslutning till de påträffade objekten, däremot påträffades tegel i odlings- och spismursrösen. I schaktet närmast Norrtälje 24:2 påträffades flera gropar och stolphål. I två av groparna fanns slaggklumpar och en smidesskåla. Då dessa inte var av förhistorisk karaktär ansågs det troligt att anläggningarna skulle knytas till de bebyggelseämningar som påträffats i det intilliggande schaktet. Bebyggelseämningarna tolkades som lämningar antingen efter det medeltida Arsta eller den efterföljande torpbebyggelsen. Förekomsten av tegel ansågs tala för det senare alternativet (Pettersson 2010).

Förundersökningen i anslutning till **Norrtälje 24:2** berörde den västra av de två sedan tidigare registrerade gravarna samt den vid utredningen påträffade stensättningen A1175. Den registrerades högen liksom den andra av de två nyfunna stensättningarna ligger drygt 25 meter utanför det aktuella exploateringsområdet. I syfte att identifiera eventuella ytterligare gravar inom exploateringsområdet avtorvades en närmare 270 m² stor yta väster om GC-vägen. Det avtorvade områdets västra del bestod av stenröjd före detta odlingsmark medan den östra delen utgjordes av stenig skogsmark. I övergången mellan markslagen observerades en rak stenkant med upplagd odlingssten. Öster om denna stenkant framkom efter avtorvningen en omkring 170 m² stor stenfylld yta. Delar av ytan handrensades utan att några strukturer eller stensättningar identifierades. Därefter grävdes två djupare schakt (figur 4) genom det lager av sten som tycktes täcka stora delar av den avtorvade ytan. Vid rensning av den norra schaktväggen i det nordliga av de två schakten framkom brända ben från människa. Profilen rensades ytterligare ”en bit inåt och mellan stenarna påträffades en sotig fläck med kolbitar och en koncentration med brända ben från djur och människa... Benkoncentrationen låg 0,3 m under markytan i ett stenigt lager som var 0,35 m djupt och med sten i storlek upp till 0,4 m.” (Pettersson 2010, s. 38). Ansamlingen av kol och brända ben tolkades som en gravgömma utan markering i ytan. Avsaknaden av tydlig gravmarkering ansågs peka mot en datering till äldre järnålder (Pettersson 2010, s. 38).

Inom **Norrtälje 171** (Boplatssläge B) grävdes 24 schakt med en sammanlagd yta på drygt 1 300 m². I schakten registrerades totalt 39 stolphål, 7 gropar, 5 härदार och 5 sönderplöjda röjningsrösen. Dessutom dokumenterades ett eller två gråsvarta, icke fyndförande eller på annat sätt kulturpåverkade lager över stora delar av ytan. Förekomsten av fynd var överlag i stort sett helt obefintlig inom förundersökningsområdet: fyra bitar bränd lera och en hästbrodd. Trots att flera av anläggningarna tolkades som stolphål gjordes bedömningen, utifrån områdets topografi och avsaknaden av kulturpåverkan i lagren, att det var mindre troligt att platsen hyst någon bebyggelse (Pettersson 2010, s. 23).

Inte heller inom **Norrtälje 172** (Boplatsläge A) påvisades någon intensivt utnyttjad boplatssyta. I de 10 schakt (motsvarande knappt 900 m²) som grävdes påträffades enstaka boplatsslämningar. I områdets norra del (Norrtälje 70, figur 2) framkom tre stolphål och i den sydvästra delen två stolphål, två gropar och en härd. Liksom inom Norrtälje 171 fanns här ett gråsvart lager som täckte en stor del av ytan. Sex provrutor grävdes i lagret och ytligt i en av dessa, i den sydvästra delen av området, framkom förhistorisk keramik. Även enstaka djurben framkom ytligt i lagret i områdets sydöstra del (Pettersson 2010, s. 12ff).

Till skillnad från ovan beskrivna boplatsslägen dokumenterades lämningar med tydlig boplatsskara inom **Norrtälje 173** (Boplatsläge E). Majoriteten av boplatsslämningarna framkom i den norra delen av förundersökningsområdet, utefter väg 76/77. Anläggningarna utgjordes av 26 stolphål, 11 härdar, fem gropar och en kokgrop. I flera av de undersökta anläggningarna påträffades keramik, lerklining och obrända och brända djurben. Inom den östra delen av förundersökningsområdet, det område som kom att beröras av slutundersökningen, var anläggningsförekomsten dock betydligt lägre i de schakt som grävdes vid förundersökningen (Pettersson 2010, s. 29).

Målsättning

Gravgrupp, Norrtälje 24:2

Enligt undersökningsplanen syftade undersökningen till att:

- Avgränsa fornlämningen.
- Undersöka och dokumentera samtliga framkomna arkeologiska kontexter.
- Datera lämningarna.

Med utgångspunkt i syftet utarbetades följande frågeställningar inför undersökningen:

- Hur är gravarna uppbyggda och vilka typer av inre och yttre gravskick finns representerade?
- Är den omarkerade grav som framkom vid förundersökningen representativ för platsen eller har den ursprungligen haft en överbyggnad?
- Vilka har begravts på platsen? Avseende de gravlagdas ålder, kön och antal per grav samt vilka djurarter som ingått bland gravgåvorna. Genom analysen kan vi jämföra hur män, kvinnor och barn behandlats vid begravningen.
- Vilka andra typer av lämningar finns representerade på platsen?
- Vad representerar den stenrad som skiljer gravarna från den stenröjda ytan? Är den ett resultat av stenröjningen eller är det någon form av hägnad av gravområdet? Finns det rester av gravar inom den stenröjda ytan?
- Finns det lämningar av boplatsskara i anslutning till gravarna? Ska dessa i så fall knytas till den närliggande boplatssytan eller hör de till gravkontexten?
- Hur förhåller sig gravarna, den stenröjda ytan och stenraden samt eventuella lämningar av boplatsskara till varandra?
- Hur förhåller sig lämningarna inom RAÄ 24:2 kronologiskt till boplatssytorna (Norrtälje 171–173) och övriga lämningar i närområdet, t.ex. det närliggande röjningsröseområdet Arsta skog, som kommer att undersökas.

Boplatssytorna, Frötuna 171-173

Enligt undersökningsplanen syftade undersökningen av boplatssytorna till att:

- Ta fram och undersöka större sammanhängande anläggningar som exempelvis hus.

- Plandokumentera samtliga framkomna arkeologiska kontexter.
- Typbestämma och beskriva samtliga arkeologiska kontexter som framkommer.
- Undersöka ett urval av anläggningarna med syfte att bl.a. få material för datering av lämningarna.

Utifrån det ovanstående syftet formulerades följande frågeställningar inför undersökningen:

- När tas ytorna först i bruk och när överges de?
- Går det att belägga om de olika ytorna varit kontinuerligt utnyttjade?
- Finns det lämningar efter hus på platsen, vilken funktion har de i så fall haft?
- Hur såg den ekonomiska basen ut, kan vi spåra förekomst av, och möjligen värdera betydelsen av, djurhållning, odling eller specialiserad verksamhet t.ex. hantverk?
- Kan odlingen (bl.a. representerad av röjningsrösen inom Norrtälje 171 och stenröjd yta inom RAÄ 24:2) ges en närmare datering, kan den rent av kopplas till den/de förhistoriska boplatserna?
- Finns det äldre strukturer bland odlingslämningarna som avviker mot bilden enligt 1600- och 1700-talskartorna?
- Hur förhåller sig de tre boplatstytorna Norrtälje 171–173 till varandra avseende t.ex. kronologi, funktion. Finns det kopplingar till gravarna inom RAÄ 24 samt till röjningsröseområdet, Arsta skog?

Genomförande och metod

Fördjupningar och prioriteringar

Utifrån resultaten från utredningen och förundersökningen stod det klart att den arkeologiska informationspotentialen inte var lika stor inom samtliga av de fyra delområdena. Medan förundersökningarna av Norrtälje 24:2 och Frötuna 173 hade påvisat tydliga fornlämningar i form av gravar respektive boplatslämningar var karaktären på de två delområdena Frötuna 171 och 172 otydligare, med en relativt låg anläggningsförekomst och med stor spridning av anläggningarna. Utifrån rapporten föreföll dessutom flera av de anläggningar som framkom inom Frötuna 171 att vara ganska osäkra till sin karaktär.

Då vi inom samtliga delområden, bortsett från Norrtälje 24:2, endast skulle beröra delar av boplatstyror som var att betrakta som mindre centrala avsåg vi i enlighet med Länsstyrelsens kravspecifikation att, i stället för att fokusera på enskilda anläggningar, lägga fokus på att fånga upp eventuella konstruktioner och andra större anläggningar. Samtliga framkomna anläggningar skulle dock mätas in och typbestämmas i plan.

Primärt avsåg vi att endast undersöka anläggningar som kunde knytas till konstruktioner eller andra större anläggningar. Ensamliggande anläggningar (t.ex. stolphål, härdar och gropar) skulle generellt sett inte undersökas. Beträffande Frötuna 171 och 172 där antalet anläggningar som framkom var mycket litet undersöktes merparten av anläggningarna.

Det treskeppiga hus som framkom inom Frötuna 173 kunde inte avgränsas inom undersökningsområdet. Vid ett samråd med Länsstyrelsen beslöts det att undersökningsområdet inte skulle utökas i anslutning till huset för att istället prioritera undersökningen av gravarna och stenhägnaden inom Norrtälje 24:2.

Avvikelser från undersökningsplanen

- Frötuna 172 visade sig vid avbaningen helt, eller i det närmaste helt, sakna indikationer på förhistoriska boplatslämningar. Efter samråd med Länsstyrelsen avbröts därför schaktningen innan hela det i undersökningsplanen definierade området hade avbanats. Fälttid kunde därefter flyttas till undersökningen av Norrtälje 24:2 som blivit mer omfattande än väntat.
- Frötuna 171 visade sig innehålla betydligt färre anläggningar än väntat. Även härifrån kunde tid flyttas till undersökningen av Norrtälje 24:2.
- Delområde RAÄ 24:2 blev något mer omfattande än förväntat då det visade sig finnas fler stensättningar än beräknat. Inom området framkom även sentida lämningar i form av ett spismursröse som inte var känt inför undersökningen. I ett område norr om gravarna påträffades dessutom en stenhägnad som inte var känd sedan tidigare. En intern omfördelning av resurser från Norrtälje 171 och 172 räckte inte helt för att kunna täcka upp den ökade kostnaden. Länsstyrelsen godkände därför en kompletterande kostnad i ett tillägsbeslut.

Metod och dokumentation

Samtliga undersökningsområden avbanades med grävmaskin och de bortgrävda massorna lades utmed schaktkanterna. Vid Norrtälje 24:2 avbanades drygt 890 m² vilket är inom ramen för undersökningsplanen. Vid boplatstorna Frötuna 171 och 172 öppnades 2 000 respektive 1 000 m² stora ytor vilket är något mer respektive något mindre än tänkt. Vid boplatstytan Frötuna 173 avbanades 500 m² vilket är en något mindre yta än vad som ursprungligen var tänkt. Här hade vi inte åtkomst till någon större yta.

Dokumentation

Samtliga schakt, anläggningar, lager, upprättade sektioner, topografiska objekt (framträdande stenar och berg i dagen) samt störningar (t.ex. diken), mättes in med totalstation och överfördes till Intrasis. Anläggningar, fynd och prover registrerades efter fältarbetet i Intrasis för vidare bearbetning i GIS-miljö. Fältarbetet dokumenterades genom fortlöpande fotografering, översikter som illustrerar arbetets framåtskridande samt fotografier av detaljer, t.ex. speciella anläggningar och fynd in situ.

Samtliga **boplatсанläggningar** plandokumenterades genom totalstationsinmätningar samt planritningar. Anläggningar undersöktes i allmänhet genom att halva anläggningen grävdes ut med spade och/eller skärslev varefter sektionen dokumenterades med en ritning i skala 1:20 och beskrevs. De anläggningar som inte undersöktes bestämdes till typ efter utseende i plan, mättes in med totalstation och beskrevs. Inom Frötuna 171 framkom **odlingslager** vilka mättes in och beskrevs. Likaså mättes det **sentida lager** som förekom inom Frötuna 172 in och beskrevs. I anslutning till husgrunden inom Norrtälje 24:2 dokumenterades ett **kulturlager** vilket mättes in och undersöktes genom två 0,5×0,5 meter stora rutor.

Det **röjningsröse** som framkom strax utanför undersökningsytan för Norrtälje 24:2 mättes in och typbestämde medan det som återfanns inom ytan även grovrensades efter inmätningen, undersöktes till hälften (med maskin) varefter sektionen dokumenterades med en ritning i skala 1:20. De röjningsrösen som påträffades inom Frötuna 171 rensades eller grovrensades, mättes in och beskrevs. Den fragmentariska **syllstensgrund** som framkom inom Norrtälje 24:2 mättes in, plockades ren från odlingssten, ritades i plan i skala 1:40 och undersöktes till hälften. Efter undersökningen dokumenterades sektionen med en ritning i skala 1:20 och beskrevs.

Gravar

Efter det att förnan och matjorden inom undersökningsytan grävts bort med grävmaskin rensades de stenbemängda delarna av ytan där inte den orörda nivån påträffats direkt vid avbaningen. Efter att ytan rensats mättes stensättningar och stenpackningar in med totalstation. Därefter ritades de enskilda anläggningarna i plan i skala 1:20 varefter de totalundersöktes kontextuellt för hand. En sektionensritning upprättades genom varje anläggning. Sektionerna ritades i skala 1:20. Gravgömmor och fynd mättes in och/eller markerades på planerna. Delar av brandlagren torrsällades. Efter det att anläggningarna undersökts slutavbanades området för att se om gravarna överlagrat äldre boplatslämningar.

Analyser och provtagning

Vid undersökningen av samtliga delområden insamlades träkolsprov från majoriteten av de anläggningar där det finns att tillgå. I det urval av prover som skickades till Ångströmlaboratoriet i Uppsala för analys (bilaga 5) hade vi som målsättning att belysa den lokala bebyggelseutvecklingen. Stor vikt lades även vid att datera de enskilda konstruktionerna. Från den härd som framkom i odlingslagret inom **Frötuna 171**

insamlades kol med syfte att genom ^{14}C -analys få en uppfattning om när uppodlingen sker. Det är speciellt intressant mot bakgrund av att det förekom årderspår under odlingslagret samt att det påträffades fajans i ett av röjningsrösena. Inom **Frötuna 172** framkom det endast en anläggning. Denna prioriterades inte för några analyser.

Från **Frötuna 173** prioriterades kol från anläggningar ingående i de två huslämningarna. Syftet med urvalet var att få kunskap om eventuella fasindelningar och huruvida husen varit samtida. Sammanlagt har tre prover från Hus 1 och ett från Hus 2 analyserats. Samtliga analyser är gjorda på träkol.

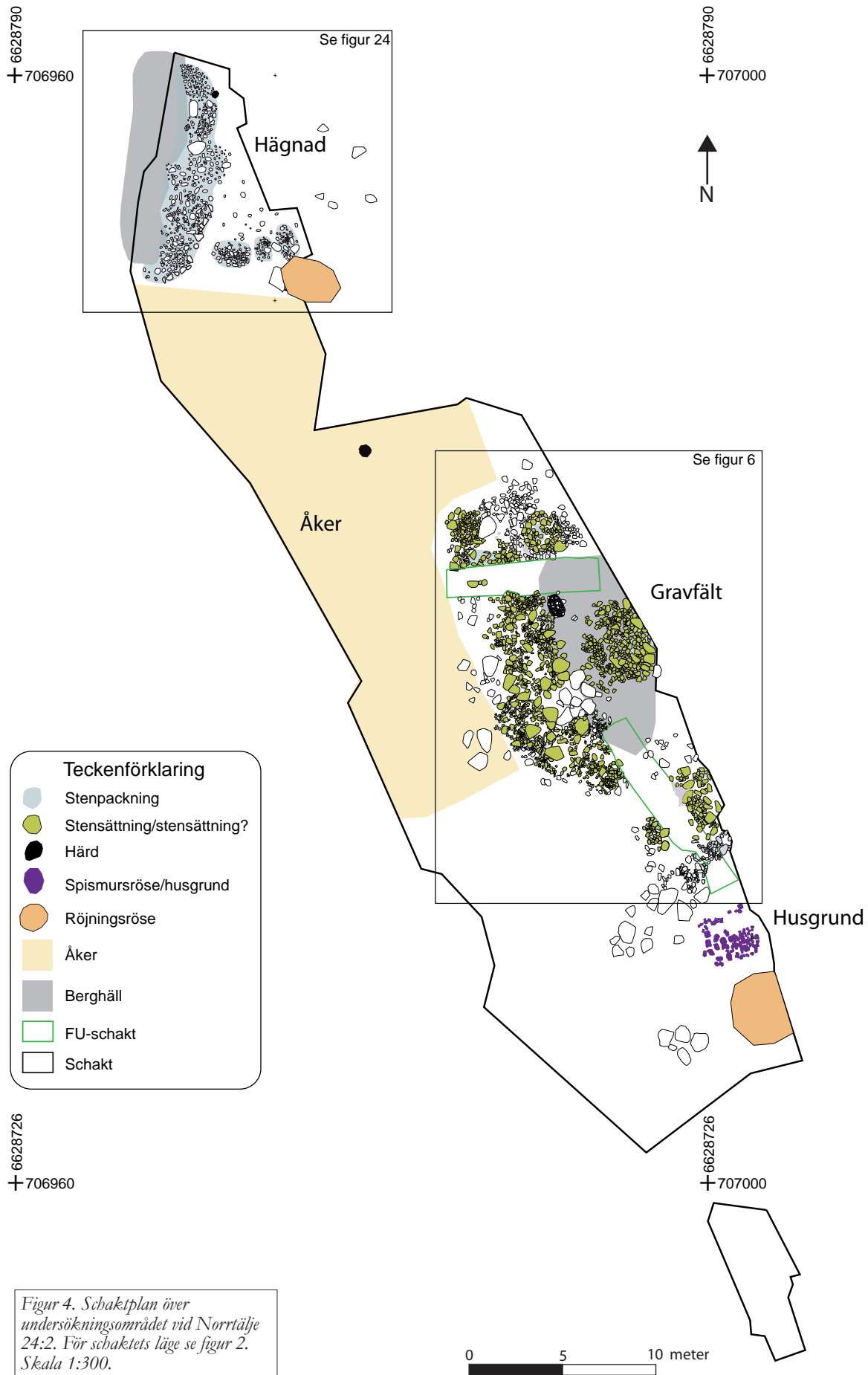
Från **gravfältet 24:2** föreligger resultat från sammanlagt sju ^{14}C -analyser. Fyra av dessa är gjorda på brända ben från gravarna, ett på träkol från en härd under en av gravarna, ett på träkol från en härd under stenhägnaden och slutligen ett träkolsprov från ett kulturlager i anslutning till ett röjningsröse.

Fynd

Samtliga fynd, undantaget vissa förekomster av bränd lera, togs tillvara vid undersökningen. Lösfynd mättes in med totalstation medan fynd som påträffades i lager eller anläggningar har relaterats till sina kontexter. En basregistrering av fyndmaterialet har gjorts i Intrasis (bilaga 3). De metallfynd som framkom har konserverats av Acta KonserveringsCentrum AB (bilaga 7).

Utåtriktad verksamhet

Några medel för utåtriktad verksamhet fanns inte avsatta i undersökningsplanen. Med facit i hand hade detta varit bra att göra då en viss fälttid togs i anspråk för att presentera grävningen på plats. Gravfältet Norrtälje 24:2 låg placerat i direkt anslutning till en GC-väg som visade sig vara ett mycket populärt promenadstråk. Dagligen passerade mycket folk som var nyfikna på vad vi höll med. Bland annat var det barn i en närliggande förskola som på ett tydligt sätt demonstrerade mot vägbygget. Deltagare från den lokala hembygdsföreningen var ofta på besök. För dem hölls även en kvällsvisning som drog mycket folk. Lokalpressen gjorde vid två tillfällen reportage om undersökningen i Norrtäljetidningen.

Figur 4. Schaktplan över undersökningsområdet vid Norrtälje 24:2. För schaktets läge se figur 2. Skala 1:300.

Norrtälje 24:2

Inför undersökningen fanns två kända gravar inom det område som skulle exploateras, dels en sedan tidigare registrerad stensättning (A3380), dels den omarkerade brandgrav som påträffades i samband med förundersökningen. Vid slutundersökningen stod det dock tidigt klart att den till synes omarkerade brandgravens från förundersökningen utgjorde en del av ett brandlager som täcktes av en rund stensättning (A10093). Halva stensättningen hade tyvärr schaktats bort i samband med att ett djupare schakt togs upp vid förundersökningen (figur 6). Det faktum att en stensättning fanns dold i det stenlager som noterats vid förundersökningen föranledde nu en noggrann rensning av hela den stenbundna ytan. Efter denna kunde ett flertal konstruktioner urskiljas i vad som direkt efter avtorvningen snarast var att likna vid en matta av sten (figur 6).

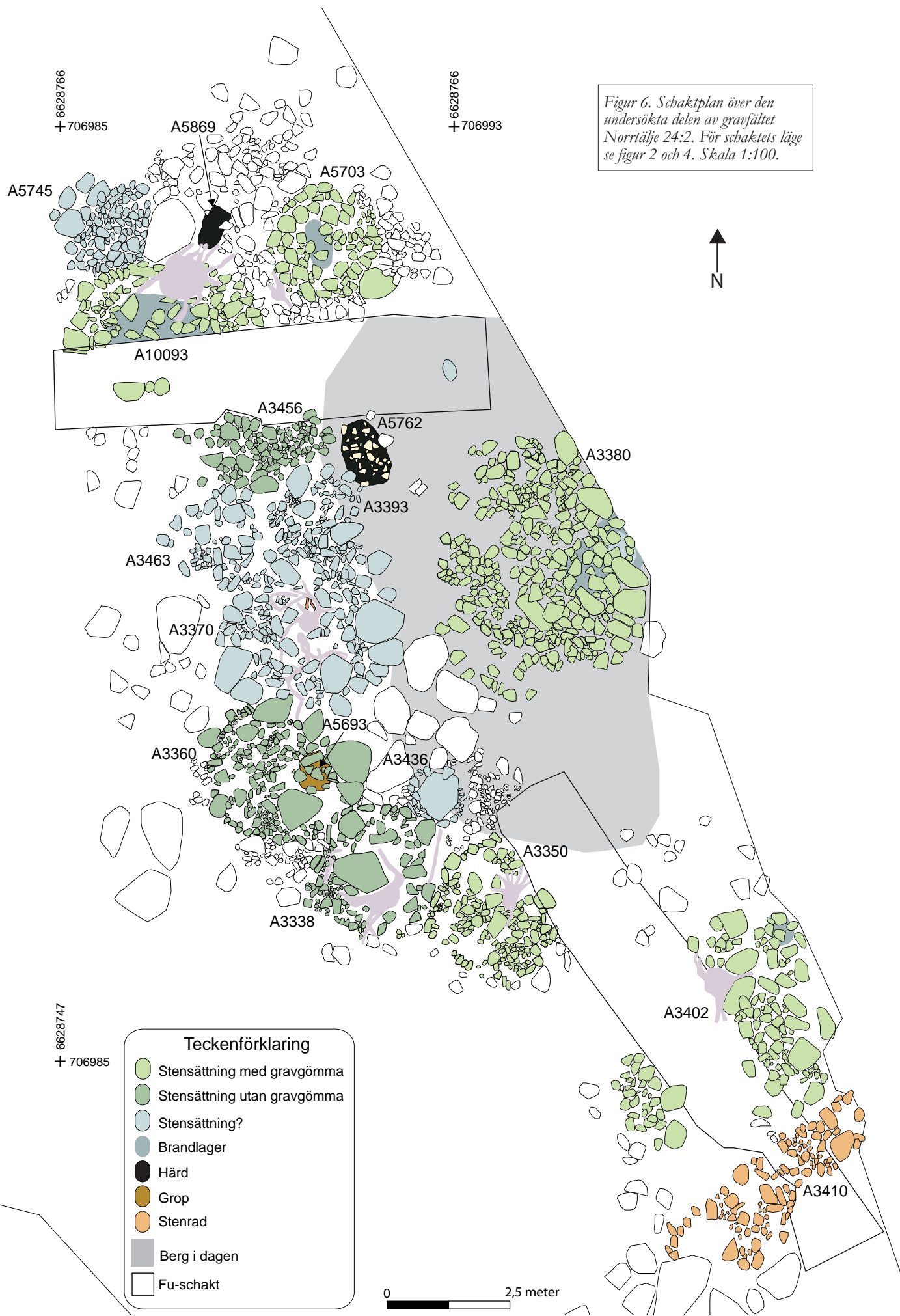
Någon säker avgränsning av fornlämningen mot norr och söder förelåg inte inför slutundersökningen varför detta, i enlighet med Länsstyrelsens kravspecifikation, återstod att göra. Söder om gravfältet framkom i samband med detta ett spismursröse (A3417) och ett röjningsröse (A3426) vilka båda överlagrade ett kulturpåverkat lager (A10129) med en möjlig medeltida datering (se vidare under rubriken *Historiska lämningar*). Norr om gravfältet, i anslutning till en markerad höjdrygg där berget gick i dagen, framkom ett antal stenpackningar av vilka flera initialt tolkades som möjliga gravar. Undersökningen kunde inte belägga att det skulle röra sig om gravar. En av de större stenpackningarna (A3845) har istället tolkats som någon form av hägnad (se vidare under rubriken *Det hägnade berget*).

Områdesbeskrivning

Undersökningsområdet låg i övergången mellan skogsmark i öster och öppen, tidigare odlad mark i väster. Mot öster gränsade ytan till en gång- och cykelväg och i väster löpte en vägbank 5–10 meter utanför schaktkanten. Det avbanade områdets nordligaste del låg påtagligt högre än resterande delar. Här uppgick höjden över havet till omkring 31 meter medan de lägre liggande, södra delarna av området, låg cirka 26 m ö.h. Marken var stenig och längst i nordväst gick berget i dagen. Söder om det höglänta partiet vidtog

Figur 5. Undersökningsområdet vid Norrtälje 24:2 fotograferat från söder. Närmast i bild gravfältet. Den röseliknande stensättningen A3380 är markerad med en blåmålad stakkeäpp till höger i bild. Personalvagnen i bakgrunden står på krönet av den bergsklack som hägnades in av stenpackningen A3845. Foto: Anna-Lena Hallgren.

Figur 6. Schaktplan över den undersökta delen av gravfältet Norrtälje 24:2. För schaktets läge se figur 2 och 4. Skala 1:100.

- Teckenförklaring**
- Stensättning med gravgömma
 - Stensättning utan gravgömma
 - Stensättning?
 - Brandlager
 - Härd
 - Grop
 - Stenrad
 - Berg i dagen
 - Fu-schakt

0 2,5 meter

mer flack och stenfri mark i form av en äldre åkeryta som omfattade området västra halva. Öster om den stenfria ytan låg marken något högre och var kraftigt stenbemängd, även här gick berget i dagen närmast gång- och cykelvägen. Övergången mellan den stenfria och den steniga marken var påtaglig. Den undersökta ytan uppgick till 865 m². Dessutom öppnades en mindre yta på knappt 30 m² i avgränsade syfte söder om den större ytan (figur 4).

Gravfältet

Efter att området i anslutning till de tidigare kända gravarna rensats kunde 13 mer eller mindre tydliga konstruktioner urskiljas (tabell 1 och figur 6). Av dessa har åtta tolkats som stensättningar medan fem har klassificerats som stensättning? Bedömningen av vilka anläggningar som klassificerats som stensättning respektive stensättning? bygger på anläggningarnas form, innehåll och eventuell förekomst av brända ben från människa. I samtliga fall där gravskicket gick att urskilja rörde det sig om brandgravar.

Tre av stensättningarna (A3380, A5703 och A10093) kan beskrivas, både genom deras yttre konstruktioner, inre gravskick och fynduppsättningar, som typiska yngre järnåldersgravar. Övriga anläggningar, både de som klassificerats som stensättningar och de stensättningar som försetts med ett frågetecken (tabell 1), påminner i flera fall mer om de konstruktioner med få eller inga fynd som uppträder som ett fenomen under yngre bronsålder–äldre järnålder. Initialt uteslöt vi därför inte att det kunde finnas gravar/anläggningar från två kronologiska faser inom undersökningsområdet. Två av de anläggningar (A3350 och A3402) som utifrån gravform, gravskick och avsaknaden av fynd snarare påminner om äldre järnåldersgravar har dock genom ¹⁴C-analyser daterats till sen vendeltid eller tidig vikingatid (tabell 1 och 3).

Genom utförda ¹⁴C-analyser och fynddateringar har en relativt god bild av gravarnas tidsställning uppnåtts. Samtliga dateringar från den här delen av gravfältet samlar sig till yngre vendeltid och äldre vikingatid med tyngdpunkt i den senare perioden. Lokalen utgör dock inte något typiskt yngre järnåldersgravfält. Flera av de undersökta konstruktionerna, både vad gäller utseende i plan och de otydliga eller i flera fall obefintliga inre gravskicken, påminner som tidigare nämnts snarare om konstruktioner från äldre perioder.

Anl nr	Typ	Form, storlek (m)	Inre gravskick	Anmärkning
3338	Stensättning	Rund, 2,5×3	Utan identifierbart gravskick	
3350	Stensättning	Rund, 3,2×2,8	Enstaka brända ben	¹⁴ C daterad till 775–870 e.Kr
3360	Stensättning	Rund, 3,05×2,9	Utan identifierbart gravskick	Keramikkärl in situ
3370	Stensättning?	Rund, 4,0×3,9	Utan identifierbart gravskick	
3380	Stensättning	Rund, 5,4×4,5	Brandlager	¹⁴ C daterad till 780–890 e.Kr
3393	Stensättning?	Rundad, 2,0×1,9	Utan identifierbart gravskick	
3402	Stensättning	Skadad 4,4×	Brandlager	¹⁴ C daterad till 680–810 e.Kr
3436	Stensättning?	Rundad, 1,2×1	Utan identifierbart gravskick	
3456	Stensättning	Skadad, 3,0×	Utan identifierbart gravskick	
3463	Stensättning?	Oregelb. 2,2×1,8	Utan identifierbart gravskick	
5703	Stensättning	Rund, 2,36×2,04	Brandlager	¹⁴ C daterad till 770–890 e.Kr.
5745	Stensättning?	Rundad, 2×1,9	-	
10093	Stensättning	Skadad, 4,1×	Brandlager	

Tabell 1. De 13 anläggningar inom Norrtälje 24:2 som klassificerats som antingen stensättning eller stensättning?

Figur 7–10. Exempel på yttre konstruktioner. Överst till vänster den närmast röseliknande stensättningen A3380 fotograferad från söder. Öster om stensättningen löper en gång- och cykelväg. Överst till höger stensättningen A3456 närmast i bild. Denna skärs av ett förundersökningsschakt. I schaktets norra vägg påträffades brända ben vid förundersökningen. Det visade sig vid slutundersökningen att de utgjorde en del av ett brandlager i A10093. Nederst till vänster stensättningen A5703 under utgrävning. Fotograferad från norr. Nederst till höger A5745, en av de anläggningar som inte innehöll någon gravgömma. Fotograferad från sydväst.

Yttre konstruktioner

Samtliga 13 anläggningar, undantaget de tre nordligast belägna A5703, A5745 och A10093, hade torvats av och delvis rensats fram redan vid förundersökningen. Genom mosstillväxten på sten och stubbar kunde man dock vid slutundersökningen utläsa att endast större stenar och block delvis varit synliga ovan markytan innan avtorvningen. En närmast röseliknande stensättning (A3380) var belägen på områdets högsta punkt (figur 7). Det här var den enda av anläggningarna som registrerats vid fornminnesinventeringen. Övriga anläggningar var flacka i profil. Stenpackningarna var runda, rundade eller oregelbundna i plan och storleken varierade mellan 1,2 och 5,4 meter och höjden mellan 0,15 och 0,8 meter.

De fem anläggningar som tolkats som osäkra stensättningar (A3370, A3393, A3436, A3463 och A5745) hade generellt mer oklara avgränsningar, ofta glesa enskiktade stenpackningar med ett grövre stenmaterial. De säkra stensättningarna, med undantag av A3360, hade två eller treskiktade stenpackningar och med undantag av A3402 relativt klara begränsningar, ofta i form av kantkedjor. Den oklara avgränsningen av A3402

kan ha sin förklaring i det förundersökningsschakt som skurit genom anläggningen. Dessutom hade dumpmassor lagts upp på anläggningen vilket gav den ett omrört intryck.

I flera av stenpackningarna ingick större block som initialt tolkades som markfasta. Det visade sig dock att flera av dem var placerade på kulturpåverkad jord och således avsiktligt placerats i konstruktionerna (figur 11).

Inre gravskick

Endast i fem av anläggningarna kunde ett inre gravskick identifieras (tabell 1). Detta utgjordes i fyra fall av brandlager och i ett fall av enstaka brända ben. Samtliga dessa fem anläggningar har tolkats som säkra stensättningar. Det föreligger ¹⁴C-dateringar från fyra av anläggningarna (tabell 3, s. 28), i samtliga fall har brända ben från människa analyserats. Resultaten från analysen visar på dateringar till senare delen av vendeltid och tidig vikingatid.

Brandlagren i de tre anläggningarna A3380, A5703 och A10093 utgjordes i varierande grad av feta, kol och sotrika lager med relativt mycket brända ben. Brandlagret i A3402 avvek från de övriga genom att det endast innehöll ett fåtal brända ben och var fyndtomt i övrigt. En ¹⁴C-analys på ett bränt ben (från människa) från brandlagret i A3402 påvisade dock en samtidighet med de övriga brandgravarna. Stensättningen A3380 var anlagd direkt på en bergvägg. Här återfanns stora delar av brandlagret i en djup spricka i hällen. Hällen var tydligt eldpåverkad vilket indikerar att detta även kan utgöra bålplatsen. Detta kunde dock inte styrkas vid den osteologiska analysen. Den östra delen av brandlagret i A3380 hade grävts bort i samband med att en el-telekabel anlagts i anslutning till gång- och cykelvägen. Delar av brandlagret återfanns uppslängt på stensättningen. Vid rensningen påträffades ytligt i stenpackningen bland annat brända ben, ett fragment av en bronsring med dekor av punsade halvcirklar (F19) och keramik.

I de tre brandlagren i A3380, A5703 och A10093 återfanns förutom ben även spridda föremål och keramik. I både A5703 och A10093 återfanns ett respektive två kärl in situ i brandlagren. Samtliga tre kärl var mer eller mindre krossade. I anslutning till kärnen återfanns tydliga koncentrationer av brända ben vilket tyder på att delar av brandlagren placerats i urnorna. Vid undersökningen av brandlagren i A5703 och A10093 tycktes de brända benen vara samlade i mindre koncentrationer. Inga tydliga deponeringsmönster eller att koncentrationerna skulle representera flera gravlagda individer kunde dock utläsas i materialet vid den osteologiska analysen (se Tellidalh, bilaga 4).

I stensättningen A3350 utgjordes det inre gravskicket av enstaka brända ben. De ben som påträffades låg i anslutning till en stor stubbe med omfattande rotsystem. Här är det fullt möjligt att det kan ha dolt sig mer brända ben under stubben. Den begränsade tid vi hade i fältsituationen tvingade oss dock att prioritera bort noggrannare undersökning av stubben.

Bentomma konstruktioner

I 8 av de 13 anläggningarna återfanns inga brända ben. De fem anläggningar där brända ben från människa påträffades har samtliga klassificerats som säkra stensättningar. Tre anläggningar (A3338, A3360 och A3456) har trots avsaknaden av ben ändå bedömts utgöra stensättningar. Samtliga dessa tre utgjordes av tydliga, relativt väl avgränsade stenpackningar, i två fall med tydliga kantkedjor. Centralt i A3360 återfanns ett mer eller mindre komplett keramikkärl in situ (F47). Avsaknaden av ben i A3456 kan ha sin förklaring i att delar av anläggningen grävts bort i samband med förundersökningen. I anläggningen påträffades en järnbit (F14) vilket styrker antagandet att det rör sig om en skadad stensättning. A3338 uppvisade stora likheter med A3350 där det inre gravskicket

Figur 11. Stenpackningarna, inklusive flera av de större stenblocken, var placerade på ett kulturpåverkat lager. Här en sektion genom A3436. Fotograferad från SSV av Ellinor Larsson.

utgjordes av enstaka brända ben. Om detta varit fallet även i A3338 är det fullt möjligt att gravgömman doldes under den stora stubbe som var placerad mitt i anläggningen.

Övriga anläggningar

Under och i anslutning till stensättningarna återfanns tre anläggningar av boplatsskaraktär vilka utgjordes av två härdar (A5762 och A5869) samt en grop (A5693). Härden A5869 låg placerad mellan de två stensättningarna A5703 och A10092, på en något lägre nivå än stensättningarna. En ¹⁴C-analys av träkol från anläggningen visar på en datering till senare delen av vendeltid, möjligen äldre vikingatid (tabell 3). Dateringen sammanfaller nästan helt med dateringen av den intilliggande stensättningen A5703. I härden påträffades ett fragment av en järnring² (F12). Det föreligger inga fynd eller ¹⁴C-dateringar från de andra två anläggningarna. Gropen A5693 överlagrades dock av stensättningen A3360 och är således äldre än denna.

I den sydligaste delen av gravfältet dokumenterades en rad av stenar (A3410). Denna var cirka 4,7×1 meter stor och bestod av sten i varierande storlek (figur 6). Stenarna låg i ett lager med matjord som vid undersökningen gav ett omrört och stort intryck. Möjligen rör det sig bara om sten från det förundersökningsschakt som delvis löper genom stenraden.

Flera av anläggningarna, inklusive de stora stenblock som initialt tolkades som markfasta, var placerade på ett kulturpåverkat lager (figur 11). Lagret mättes aldrig in och saknar därför en identitet. Det finns dock dokumenterat i de sektioner som dokumenterades i de övriga anläggningarna. Lagret bestod av något grusig sand och silt och tjockleken varierade mellan 0,05 och 0,15 meter. I lagret fanns kolstänk och små fragment av bränd lera.

De gravlagda

Från de fem gravar som innehöll brända ben tillvaratogs sammanlagt närmare 820 gram brända ben. Majoriteten av benen kommer från de tre gravarna A3380, A5703 och

A10093. Från de övriga två, A3350 och A3402, tillvaratogs endast 2,44 respektive 4,95 gram brända ben.

Av de brända benen från gravarna har 487 gram identifierats till benslag och/eller art. I samtliga fem gravar identifierades ben från människa. Inte mer än en gravlagd individ per grav har identifierats och inte i något fall har könsindikerande benslag återfunnits. Det finns inte några ben från barn representerade i materialet. I två av gravarna (A3380 och A5703) har åldern på de gravlagda bedömts till Adultus (20–39 år). Genom rörbenenens utseende har den gravlagdas ålder i A3380 kunnat snävas in till den tidigare delen av åldersspannet (runt 20 år). I 5703 har åldern snarare bedömts ligga i den senare delen av åldersspannet. Åldern på den gravlagda i 10093 har bedömts till Maturus (40–59 år). I de två gravarna A3350 och A3402 har inte någon närmare bedömning än att de gravlagda är äldre än Infans II (7–14 år) kunnat göras.

Djurben i gravarna

I två av gravarna har ben från djur identifierats. I A3380 finns ben från hund, får/get samt mindre däggdjur (storlek får/get) och i A10093 har ett hålben från hare identifierats. Från hunden och fåret/geten finns flera olika delar av kropparna representerade vilket tyder på att hela djur bränts på bålet.

Föremål i gravarna

Sammanlagt har 107 fyndposter registrerats från Norrtälje 24:2. Majoriteten av dessa kommer från undersökningen av gravarna men enstaka fynd kan knytas till andra kontexter inom området. Exempelvis påträffades spridda fragment rödgods och spikar i anslutning till de historiska lämningarna i södra delen av undersökningsområdet. Här påträffades även en lansspets (F16) ytligt i ett röjningsröse (A3426).

Kammar

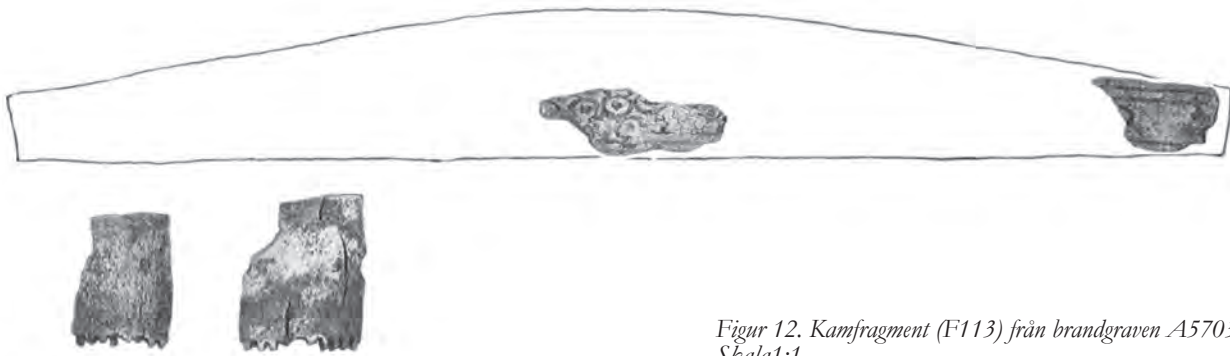
I tre av gravarna framkom fragment från sammansatta enkelkammar av vikingatida typ. Bland kamfragmenten finns både delar av stödskenor och tandplattor. Endast enstaka fragment från respektive kam finns representerade. I A5703 och i A10092 återfanns kamfragmenten tillsammans med de övriga brända benen i respektive brandlager. I A3380 återfanns samtliga kamfragment i den del av brandlagret som sekundärts slängts upp på stensättningen i samband med att en el-telekabel grävdes ner genom graven. Majoriteten av kamfragmenten återfanns vid den osteologiska analysen. Kammarerna har typbestämts och daterats efter Ambrosiani 1981 och 1982.

Kamfragmenten (F113) från A5703 utgör delar av en A2-kam. Fragmenten härifrån är försedda med två kantföljande linjer samt punktcirkelornamentik (figur 12). Även kamfragmenten (F112) från A10093 är försedda med de för A2-kammarna typiska kantföljande linjerna (figur 13). Avsaknaden av punktcirkelornamentik gör att fragmenten härifrån har bedömts komma från en A1-kam.

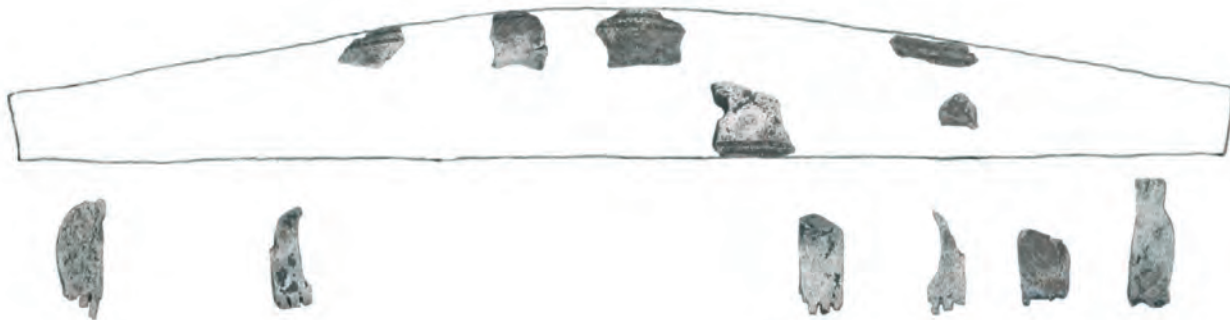
Från A3380 har sammalagt fem kamfragment identifierats (F57 och F111). Tre av fragmenten är ornerade: ett av fragmenten har tre tvärgående linjer, ett fragment har

Fyndkategori	Antal fyndposter	Vikt/antal
Kamfragment	4	5,4 g/21
Glaspärlor	24	22,4 g/24
Bronspärlla	1	0,4 g/1
Bronsring?	1	0,3 g/1
Järnknyvar	2	19 g/2
Lansspets, järn	1	171,1 g/1
Brodd, järn	1	3 g/1
Järmbeslag?	1	4,9 g/2
Nitar/spikar	21	98,7 g/24
Järnring	3	15 g/3
Keramik	15	1 341,5 g/409
Bränd lera	3	24,4 g/8
Brända ben	22	822,5 g/2701
Kvarts	3	243,3 g/9
Flinta	2	4,7 g/4
Övrigt	2	1,1 g

Tabell 2. Registrerade fynd från undersökningen av Norrtälje 24:2. Antal fynd och vikt/antal inom olika fyndkategorier.

Figur 12. Kamfragment (F113) från brandgraven A5703. Skala 1:1.

Figur 13. Kamfragment (F112) från brandgraven 10093. Skala 1:1

Figur 14. Kamfragment (F57 och F111) från brandgraven A3380. Skala 1:1

0 1 2 3 cm

en dubbelkonisk punkt i kombination med en tvär- och en diagonal linje (figur 14). Fragmenten har inte närmare kunnat typbestämmas. Sannolikt härrör fragmenten från två olika kammar.

De kamfragment som varit möjliga att typbestämma förefaller ha varit A2 och A1-kammar. A2-kammar är den äldsta av de vikingatida typerna och dateras generellt till 800-talet (Ambrosiani 1982, s. 181). Dateringen av A1-kammar ligger några årtionden senare.

Pärlor

I tre av stensättningarna påträffades sammanlagt 25 pärlor varav 24 glaspärlor och en bronspärle? Antalet glaspärlor i respektive grav varierade från en i A5703, fem i A3380 till 18 i A10093. Flera av pärlorna, speciellt från A3380, är kraftigt eldskadade. Samtliga pärlor är monokroma och förekommer i olika färger: turkosa, gröna, blå, vita, gula, en bärnstensfärgad och en röd (figur 15). Majoriteten av pärlorna är segmenterade, med mellan två och fyra segment. Några har brottytor i kanterna runt hålet varför det

Figur 15. Pärlor från de tre gravarna A5703, A3380 och A10093. Foto: Jan Åhlström. Skala 1:1

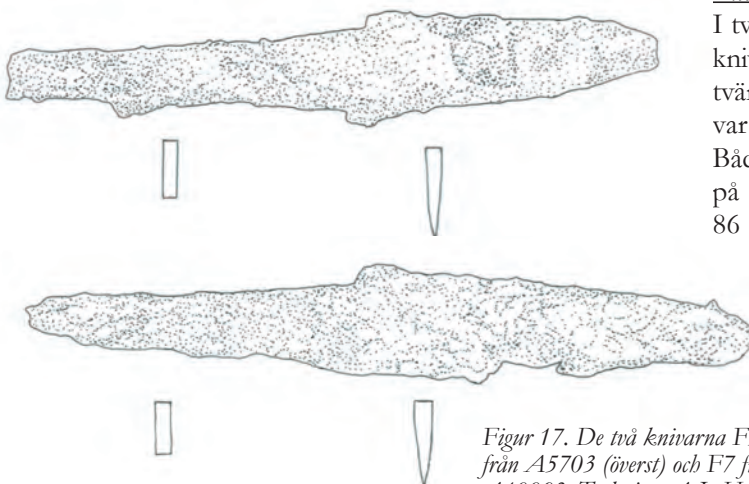
ursprungliga antalet segment i vissa fall varit svårt att bedöma. Flera av de segmenterade pärlorna är folierade. Färgen på det yttre glasskiktet varierar mellan turkost, vitt, bärnstensfärgat och gultonat. Det inre glasskiktet är vanligen vitt, i något fall ofärgat. De segmenterade pärlorna är av orientaliskt ursprung och kan sannolikt dateras till första halvan av 800-talet. Segmenterade pärlor är vanligt förekommande dels under äldre vikingatid (Callmer 1977 BP1-III, med tyngdpunkt under BP1I) och dels under senare delen av vikingtid (BP VI och BP IX). Detta motsvarar två importvägar av orientaliska föremål som når Skandinavien (Callmer 1997). Två av de segmenterade pärlorna, F27 (E064T) och F32 (E063T) i A10093, förekommer bara under BP I-III vilket motsvarar åren 790–860 e.Kr (Callmer 1977).

Brons

Figur 16. De två bronsfragmenten F19 och F20 från A3380. Skala 1:1.

I A3380 påträffades två små bronsfragment, F19 och F20 (figur 16). F19 utgörs av en ihoplödd tunn ring. På utsidan av ringen finns en dekor i form av punsade halvcirklar. Ringen har en diameter på omkring 12 mm. Ringen återfanns i den del av brandlagret som sekundär slängts upp på stensättningen vid förläggningen av el- telekabeln. Det andra bronsföremålet, F20, utgörs av en spiralformad ring/pärla. Spiralingen är virad i två varv och har en diameter på 11 mm. Möjligen utgör den ett fragment av en spiralformad pärla.

Figur 17. De två knivarna F3 från A5703 (överst) och F7 från A10093. Teckning: A-L Hallgren. Skala 1:1.

Knivar

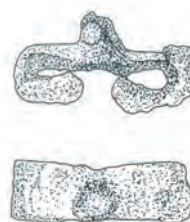
I två av stensättningarna påträffades två mindre knivar med smala blad och tydligt triangulära tvärsnitt (figur 17). Kniven F3 från A5703, var innan konserveringen delad i två delar. Både tången och bladet är avbrutna. Längden på den bevarade delen av kniven uppgår till 86 mm. Drygt hälften utgörs av tången och hälften av bladet. Tången har ett rektangulärt tvärsnitt på cirka 9×3 mm. Knivbladets bredd uppgår som mest till 15 mm. Den andra kniven, F7 från A10093, har en avbruten spets. Bladet är tunt och eggen skadad

av korrosion. Knivens längd uppgår till 97 mm, varav 44 mm utgörs av tången och resterande av bladet. Tången har ett rektangulärt tvärsnitt på cirka 7×2 mm. Knivbladets bredd uppgår som mest till 14 mm.

Det finns inte någon generell typindelning av svenska järnåldersknivar. Detta har delvis sin förklaring i att knivar, till skillnad från föremål gjutna i brons, är enskilt smidda och i högre grad är individuellt utformade. Den stora variationen i knivarnas utformning belyser även att de har ett otal olika användningsområden. Birgit Arrhenius har bearbetat stora knivmaterial, bland annat från Helgö och Birka (1970, 1989), och har utarbetat ett förslag till klassificering vid registrering av knivar. Det har visat sig finnas vissa kronologiska mönster i materialet. Knivar av den typ som nu påträffats, med rak eller nästan rak rygg förekommer dock från förromersk järnålder och framåt (Arrhenius 1970, s. 50), varför någon närmare datering av de två knivarna inte låter sig göras.

En brodd

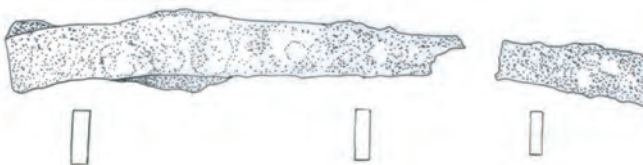
En brodd (F15) påträffades i brandlagret till A3380. Det rör sig om en bandformig skobrodd, typ 1, där en pigg har slagits igenom i mitten av ett järnband (Arwidsson 1986, s. 111). Den här typen av broddar uppträder vanligen inte i gravfynd förrän vid vendeltidens slut och vikingatidens början (Atterman 1935, s. 152).

Figur 18. Skobrodden F15 från A3380. Teckning: A-L Hallgren. Skala 1:1.

Ett beslag?

I brandlagret i A10092 påträffades delar av ett rektangulärt föremål som möjligen utgör del av ett beslag (F9). Föremålet är avbrutet och söndertrasat i ena ändan. Det finns ingen passning mellan de två fragment som samlats under F9. Möjligen utgör de delar av två föremål.

Figur 19. F9, delar av beslag? Teckning: A-L Hallgren. Skala 1:1.

Nitar och spikar

Majoriteten av metallföremålen utgjordes av spikar och nitar. Sammanlagt påträffades 8 nitar och 12 spikar. Liksom övriga fyndkategorier påträffades de med ett undantag, A3456, i någon av de tre gravarna A3380, A5703 eller A10093.

Keramik

Sammanlagt har 13 fyndposter keramik med en sammanlagd vikt av 1 335 gram registrerats från undersökningen av gravfältet. Keramik påträffades i fyra anläggningar: A3360, A3380, A5703 och A10093. Samtliga kärl var krossade och majoriteten av dem

Figur 20. F44, skärivor från ett av de två keramikkärl som påträffades i brandlagret i A10093. Foto: Maud Emanuelsson. Skala 1:1.

Figur 21. F45, skärivor från ett av de två keramikkrärl som påträffades i brandlagret i A10093. Foto: Maud Emanuelsson. Skala 1:1.

ofullständiga. I några fall återstod så pass mycket av krärlen in situ att man kan tala om gravurnor. Här återstod i samtliga fall delar av mynningarna, medan säkra delar av krärlens botten endast återfanns i ett fall. Samtlig keramik utgjordes av det för vikingatiden typiska, lokalt producerade AIV-godset. Kvaliten varierar men de allra flesta krärl var grovt eller medelgrovt magrade. Magringen utgjordes av bergart, kvarts och glimmer. Krärlen är brända i en oxiderad atmosfär och de är gulbruna till gråbruna till färgen. Mynningarna är i de flesta fall inåtböjda men det förekommer även raka. Flera av krärlen har haft markerade bottenkanter.

Några av krärlen hade fastbränt organiskt material på insidan av krärlväggarna.

Kvarts

I och i anslutning till tre av stensättningarna påträffades enstaka bitar bearbetad kvarts. I A3350 och i A3402 återfanns kvartsen (F64 och F66) bland stenarna i stenpackningarna medan kvartsen från A3380 (F65) påträffades i brandlagret.

Flinta

I brandlagret i A3380 påträffades tre brända flintavslag (F63). Sannolikt rör det sig om eldslagningsflinta.

Figur 22. De tre flintavslagen, F63, från brandlagret i A3380. Foto: Maud Emanuelsson. Skala 1:1.

Dateringar

Den undersökta delen av gravfältet får anses vara relativt väldaterad. Sammanlagt föreligger resultat från fem ¹⁴C-analyser och flera fynddateringar. Erhållna dateringar samlar sig till senare delen av vendeltid och tidig vikingatid. Resultaten från ¹⁴C-analyserna överensstämmer väl med dateringar av fynd och i viss mån med gravformer och gravskick.

Sammanlagt har fem ¹⁴C-analyser utförts i samband med undersökningen av gravarna. Analyserna har genomförts på brända ben från fyra av stensättningarna och träkol från en härd som låg i direkt anslutning till gravarna. Resultaten från analyserna samlar sig till senare delen av vendeltid och tidig vikingatid med tyngdpunkt i den senare perioden.

De daterbara fynd i form av pärlor och kamfragment som påträffades i några av gravarna kan framförallt knytas till äldre vikingatid. Två av de segmenterade pärlorna i A10093 förekommer t.ex. bara under BP I-III vilket motsvarar åren 790–860 e.Kr (Callmer 1977).

Lab nr	Grav nr	Kontex nr	Typ	Material	Datering BP	Kal. 1 sigma	Kal. 2 sigma
Ua-41570	-	5869	Härd	Björk	1272±33	685–775 AD	660–860 AD
Ua-41573	A3402	5727	Brandlager	Ben	1189±32	770–890 AD	710–950 AD
Ua-41574	A3350	3350	Stensättning	Ben	1205±30	775–870 AD	690–900 AD
Ua-41575	A3380	5817	Brandlager	Ben	1185±30	780–890 AD	720–950 AD
Ua-41576	A5703	5779	Brandlager	Ben	1244±30	680–810 AD	680–870 AD

Tabell 3. Resultat från utförda ¹⁴C-analyser från gravfältet Norrtälje 24:2.

Det hägnade berget

I undersökningsområdets nordligaste del undersöktes och dokumenterades ett flertal svårtolkade stenpackningar inom en yta som inte hade berörts vid förundersökningen (figur 24). Vid den östra foten av en markant bergsklack nordväst om gravfältet Norrtälje 24:2 framkom vid avbaningen en sammanhängande, oregelbunden, 12,5×1–3,4 meter (N–SV) stor stenpackning, tolkad som en hägnad (A3845). Hägnaden var inte synlig ovan mark och den bestod av blandat stenmaterial som låg i ett till flera skikt och bildade en vällagd packning. Mellan stenarna förekom myllig silt. Stenpackningen var välavgränsad i samtliga riktningar. Direkt väster om undersökningsområdet löper den gamla vägbanken (A5449, figur 26). I samband med att vägen byggdes sprängdes delar av bergsklacken bort. Huruvida hägnaden fortsatt mot väster vet vi därför inget om. Öster om stenpackningens södra del fanns en i det närmaste vinkelrät utlöpa bestående av tre avgränsbara stenpackningar som låg på rad (A3489, A3482, A3473). Även dessa stenpackningar var välavgränsade och de bestod av flerskiktade packningar med blandat stenmaterial. Delar av stenpackningen i hägnaden var avgränsade genom vällagda partier. Dessa partier understryker att stenarna är medvetet placerade på platsen och att det således inte rör sig om naturbildningar. Mest framträdande var hägnadens pryddigt böjda södra kant som var att betrakta som en kantkedja (figur 23 och 24). Stenarna i denna avvek tydligt gentemot stenarna i övriga packningen genom deras storlek. Även en av de östvästliga stenpackningarna avgränsades till del av en fin kantkedja.

När området var rensat framträdde fem stensättningsliknande partier inom delar av A3845 som inhägnade berget. De stensättningsliknande partierna var avgränsbara i förhållande till resten av stenpackningen och två av dem undersöktes. I anslutning till den norra delen av hägnaden framkom en härd (A3808), delvis belägen under stenpackningen. Träkol från härden har genom en ¹⁴C-analys daterats till vendeltid (615–660 e.Kr, kal. 2 sigma). Genom dateringen av härden har vi en t.p.q. datering av hägnaden.

Även en av de tre öst-västligt liggande stenpackningarna undersöktes. Efter undersökningen grävdes stenpackningarna bort med grävmaskin i syfte att se om den överlagrade anläggningar. Nedan följer en kortfattad beskrivning av de undersökta stenpackningarna.

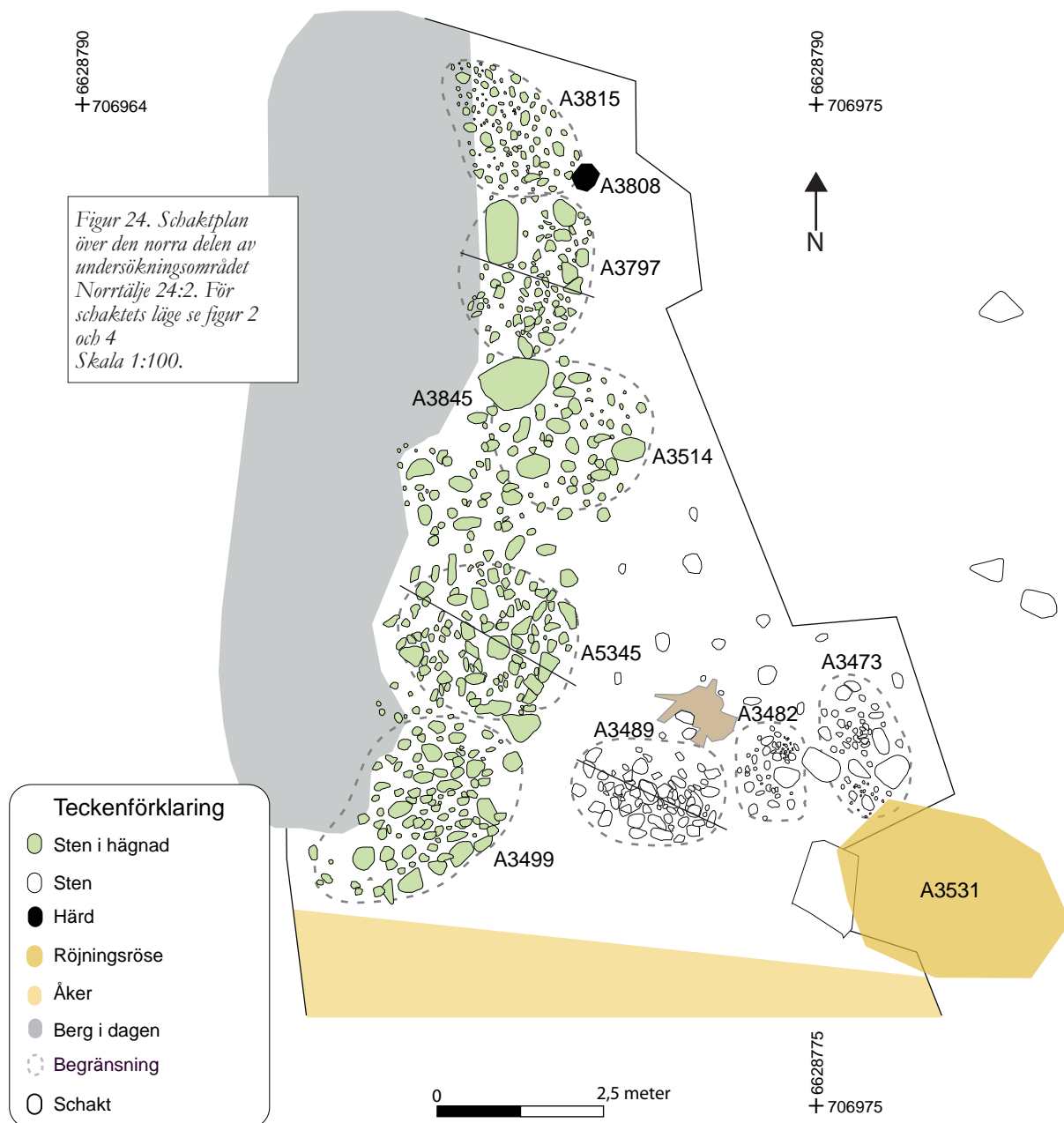
Figur 23. I undersökningsområdets norra del framkom en vällagd och ställvis välavgränsad stenpackning med kantkedja vid foten av en bergsklack. Stenpackningen har tolkats som en hägnad. Fotograferat från öster av Jan Åhlström.

A3489

Stenpackningen var välavgränsad, flack, med en oval form och mätte 2,2×1,4 meter (NV-SÖ). I öster, väster och söder fanns en antydning till en gles kantkedja av 0,15–0,3 meter stora stenar. Stenpackningen var en- till tvåskiktad och bestod av 0,05–0,5 meter stora stenar. Stenarna låg i brun myllig silt under vilken steril morän vidtog.

A3797

Stenpackningen var flack, välavgränsad, 2,3×1,6 meter stor, och hade en oval till oregelbunden form. Den enskiktade packningen bestod av 0,05–0,5 meter stora stenar och i den nordöstra delen förekom ett sot- och kollager vilket fortsatte utanför anläggningen i östlig riktning där det sammanföll med läget för anläggning A3808. Stenarna låg i brun silt under vilken berg eller orörd morän vidtog.

A5345

Stenpackningen var välavgränsad mot öster och väster, i övriga vädersträck flöt den ihop med den omgivande stenpackningen. Formen var flack, rundad och stenpackningen var 2,5×2,0 meter stor med stenar i 1–2 skikt. Stenstorleken varierade mellan 0,05–0,5 meter och stenarna låg i brun silt eller fin morän under vilken orörd grov morän vidtog. I anläggningens sydöstra del påträffades fyra fragment brända ben vid 0,1 meters djup (F67 och F68). Den osteologiska analysen fastslog att det rör sig om revben från en stor gräsätare.

Datering

Träkol från en härd delvis belägen under stenpackningen i hägnaden har genom ¹⁴C-analys daterats till vendeltid (tabell 4).

Lab nr	Kontex nr	Typ	Material	Datering BP	Kal. 1 sigma	Kal. 2 sigma
Ua-41572	3808	Härd	Gran	1398±32	615–660 AD	590–675 AD

Tabell 4. Resultat från en ¹⁴C-analys utförd på träkol från en härd som överlagrades av stenpackningen i hägnaden.

Tolkning

Undersökningen av stenpackningarna klargjorde inte funktionen och utifrån avsaknaden av begravingar kan gravfunktionen troligtvis avskrivas. De tre stenpackningarna A3473, A3482 och A3489 påminde till viss del om någon form av terrassering. Denna tolkning förefaller efter undersökningen mindre sannolik då det saknas spår efter syftet med en terrass, t.ex. spår efter hus i form av stolphål. Stenpackningarna utgör inte heller ansamlad röjningssten från den närbelägna åkern. De dokumenterade röjningsrösena var synliga ovan mark, bara delvis övertorvade, mindre vällagda och uppbyggda av grövre stenmaterial.

Den nordsydliga stenpackningen A3845 uppvisar likheter med de hägnadsanläggningar, av mer rituellt slag, som Michael Olausson har studerat i sin avhandling. Det naturgeografiska läget i övergången mellan in- och utmark och placeringen på eller i anslutning till markerade höjder är utmärkande drag för dessa hägnader (Olausson 1995, s. 146). Morfologiskt finns det klara likheter mellan den flacka, delvis stensättningslika, stenpackningen och Olaussons ”typvall” Va3 samt en av vallarna som ingår i hägnaden vid Odensala Prästgård i Uppland. Denna vall är närmare beskriven som stensättningsliknande och bedöms som framvuxen ur enskilda stensättningar, vilka efter undersökning visade sig sakna spår efter begravingar (Olausson 1995, s. 148f, 151, 202). Förekomst av härdar och kolbemängda lager under vallarna tyder på att uppförandet av anläggningen vid Odensala Prästgård har föregåtts av intensivt eldande. Eldandet har varit koncentrerat till marken där vallarna anlades (Olausson 1995, s. 206f). En rest av ett liknande förfarande finns i stenpackningens norra del, inom det undersökta partiet A3797, där ett kol- och sotbemängt lager framkom samt den härd som framkom under stenpackningen (A3808). Till skillnad från anläggningen vid Odensala Prästgård, som huvudsakligen uppvisar dateringar från mellersta bronsålder till äldsta järnålder, förefaller den nu undersökta hägnaden vara från yngre järnålder eller senare.

Historiska lämningar

Inom undersökningsområdet och strax utanför den östra områdesgränsen dokumenterades en handfull lämningar från historisk tid (figur 26). I områdets södra del framkom en syllstensgrund och ett röjningsröse, väster och nordväst om gravarna en äldre åkeryta och utanför schaktet i nordöst dokumenterades ett röjningsröse samt ett sentida dike.

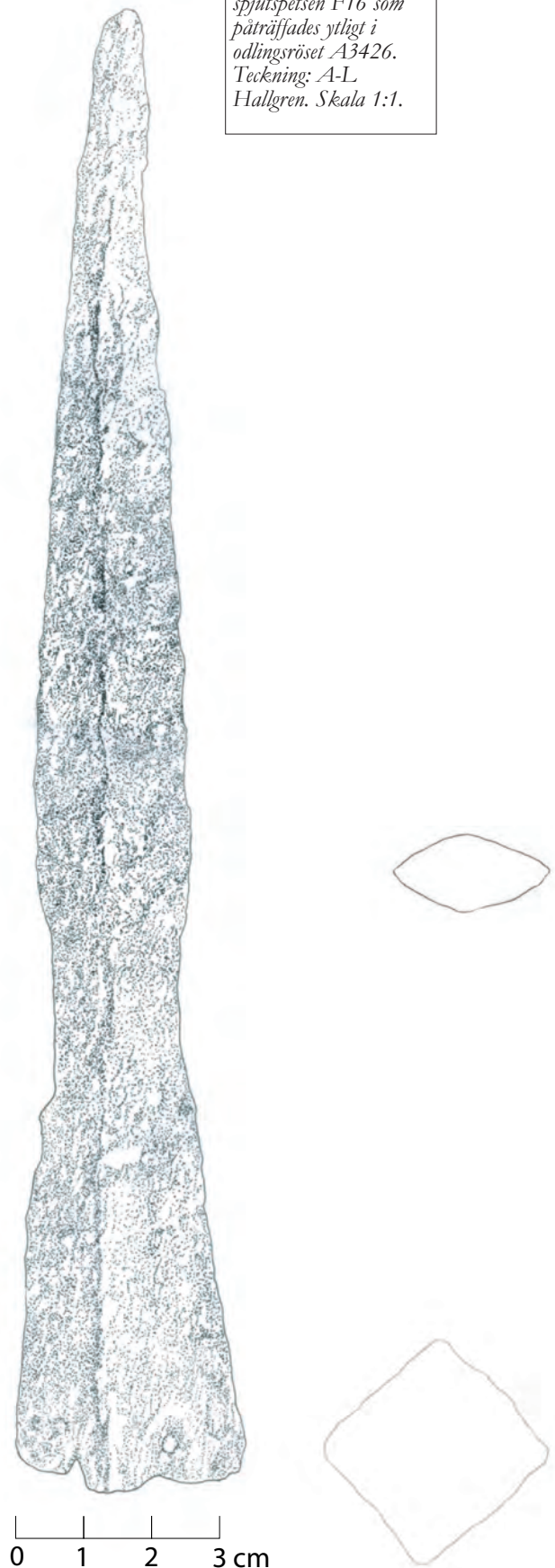
Röjningsröset (A3531) som låg utanför undersökningsområdet var cirka 3,5×2,5 meter stort och oregelbundet ovalt till formen. Det var flackt och övertorvat med uppstickande 0,5–0,8 meter stora stenar synliga. Söder och sydöst om röset dokumenterades ett äldre dike vilket syntes som en långsträckt fördjupning i marken (A4049). Dateringsmässigt kopplas röjningsröset och diket till åkerytan eftersom de sammanföll med dess norra gräns.

Åkerytan (A10047) omfattade ytan mellan gravfältet och bergsklacken i områdets norra del vilken röjts fri från sten. Söder om åkerytan var marken inte lika påtagligt stenfri men enligt de studerade kartorna har även denna yta utgjort åker (röjningsröset A3426 och odlingsstenen på husgrunden visar vart åkern slutade österut). Området har brukats som åker vid tiden för upprättandet av den häradsekonomiska kartan (1901–1906) och fram till det att den väg anläggs av vilken en bank återstår väster om undersökningsområdet (A5449). Odlingsmaximum nås någon gång under loppet av 1800-talets andra hälft i och med uppodlingen av hagmarken, som enligt 1830-års karta över Frötuna prästgård, fanns nordväst om gravfältet (där boplatsen Frötuna 173 undersöktes).

I undersökningsområdets sydöstra hörn dokumenterades två stenpackningar. De båda lämningarna låg intill varandra (i NV–SÖ riktning) och bedömdes till en början kunna utgöra delar av en stor husgrund. Efter framrensning visade de sig emellertid utgöra två separata anläggningar, en husgrund (A3417) och ett röjningsröse (A3426).

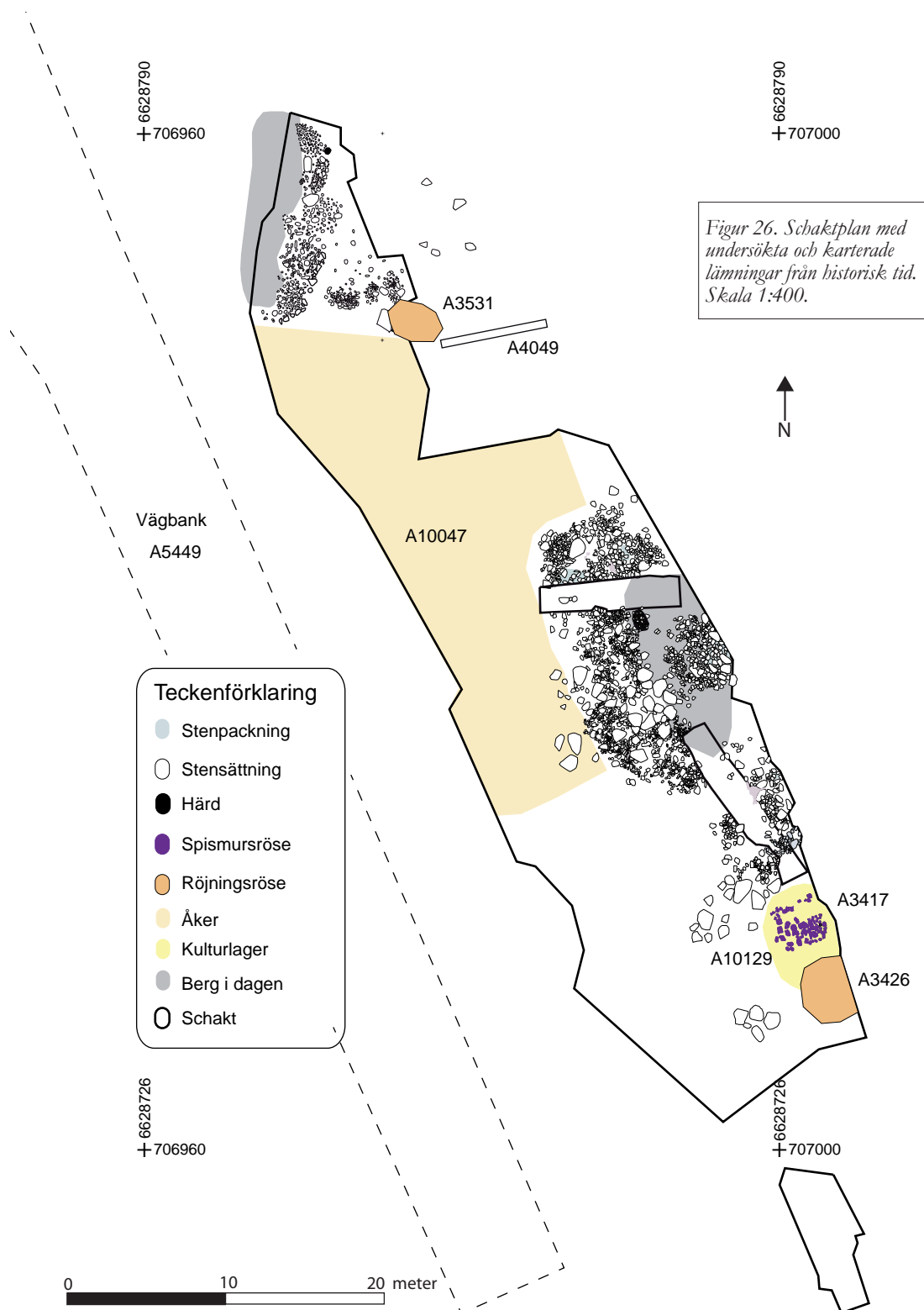
Röjningsröset (A3426) var rundat och 4,2×3,0 meter stort. Det var flackt och uppbyggt av 0,3–0,8 meter stora stenar som låg i ett jordblandat skikt. Ytligt i matjorden i den västra delen påträffades en lansspets i samband med undersökningen (F16, figur 25). Lans-/spjutspetsen har hamnat på platsen som en följd av stenröjningen och det är oklart vart ifrån den kommer. Dateringen av spetsen är något

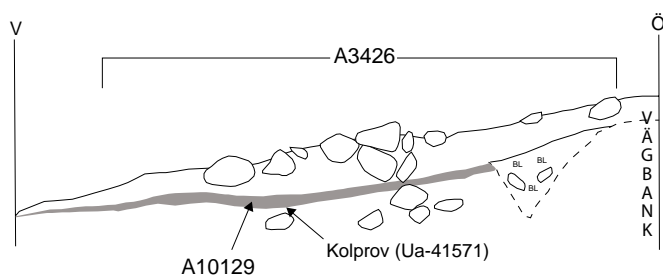
Figur 25. Lans-/spjutspetsen F16 som påträffades ytligt i odlingsröset A3426. Teckning: A-L Hallgren. Skala 1:1.

oklar. Bland annat holkens utformning, med dess firsidiga tvärsnitt, visar att det inte är någon typiskt vikingatida spets. Snarare bör den vara av medeltida eller till och med senare ursprung.

Husgrunden (A3417), eller spismursröset som det egentligen rör sig om, låg en knapp meter nordväst om röjningsröset. Anläggningen dokumenterades som en 3,4×3,2 meter stor välvd stenpackning av oklar funktion. Efter det att påförd odlingssten tagits bort

Figur 27. Sektion genom röjningsröset A3426. Träkol från det underliggande kulturlagret A10129 har genom en ¹⁴C-analys daterats till 1300-tal. Skala 1:40.

framkom en tydligare lämning bestående av ett spismursröse som omgavs av, vad som bedömdes vara, enstaka syllstenar. Husgrundens närmare utbredning var oklar. Efter rensning stod det klart att lämningen utgjordes av ett 1,8×1,5 meter stort och 0,2 meter högt spismursröse med ett stort linslag av tegel. Utifrån de bevarade syllstenarna mätte grunden 2,3×1,9 meter (Ö–V), vilket inte är den totala storleken på huset. Syllstenarna indikerade dock att spisen har legat i ett hörn, oklart om båda väggarna har varit ytterväggar eller om en av dem har varit en innervägg. Vid undersökningen påträffades yngre rödgoods (F95), järntenar och spikar (ej tillvarataget) samt enstaka brända ben (ej tillvaratagna). Rödgodset kan grovt dateras till 1700–1800-tal.

Spismursröset och nordvästra delen av röjningsröset sammanföll med ett gråsvart kolbemängt lager (A10129). Lagret var cirka 7,0×4,0 meter stort (N–S) och sträckte sig från norr om husgrunden till norra delen av röjningsröset. Det anslöt till spismursröset

Figur 28. Bössflintan (F96, t.v.) och en av de yngre rödgoodskärvor (F94, t.h.) som påträffades i kulturlagret A10129. Skala 1:1.

och sträckte sig söderut mot röjningsröset vilket var anlagt på lagret. Två 0,5×0,5 meter stora rutor grävdes i den del av lagret som syntes mellan husgrunden och röjningsröset. I rutorna var lagret 0,1–0,2 meter tjockt. Lagret tunnade ut mot söder och väster. I den sektion som dokumenterades genom röjningsröset A3426 (figur 27) uppgick tjockleken endast till 0,02–0,05 meter. Från lagret tillvaratogs en trolig bössflinta (F96) samt skärvor av yngre rödgoods (F94). Det är oklart om lagret indikerar husgrundens utbredning.

Inte någon av de studerade äldre kartorna anger någon byggnad på platsen. Det finns ett tydligt rumsligt samband mellan husgrunden och de historiska lämningar, bland annat tre spismursrösen, som påträffades vid förundersökningen öster om undersökningsområdet. Inte heller dessa lämningar förekommer på någon av kartorna (Engström m.fl. 2009).

Datering

Det föreligger endast en ¹⁴C-datering från undersökningen av de historiska lämningarna. Träkol från kulturlagret A10129 har daterats till medeltid (tabell 5). Möjligen kan även lans-/spjutspetsen dateras till medeltid. Övriga fynd som framkom i anslutning till de historiska lämningarna är yngre och kan snarare dateras till 1700- eller 1800-tal.

Lab nr	Prov nr	Kontext nr	Typ	Material	Datering BP	Kal. 1 sigma	Kal. 2 sigma
Ua-41571	10	10129	Lager	Björk	607±32	1300–1400 AD	1290–1410 AD

Tabell 5. Resultat från en ¹⁴C-analys utförd på träkol från ett kulturlager som överlagrades av ett spismursröse och ett odlingsröse.

Frötuna 171 och 172

Områdesbeskrivning

Dessa båda undersökningsytor låg mer eller mindre i en uppodlad sprickdal (figur 2 och 29). Frötuna 172 låg vid foten av höjderna på dalgångens norra sida där marken sluttade lätt mot dalgångsbotten söder om lokalen. Höjden över havet varierade mellan 16,7 och 20,5 meter inom undersökningsområdet. Frötuna 171 låg på en höjdrygg i dalgångens botten och marken sluttade svagt i nordlig riktning från höjdryggens krön. Höjden över havet varierade mellan 12,2 och 14,2 meter inom undersökningsområdet. Båda lokalerna låg helt i åkermark och underlaget bestod av stenblandad silt. Inom Frötuna 171 förekom även inslag av mer sandiga eller leriga partier.

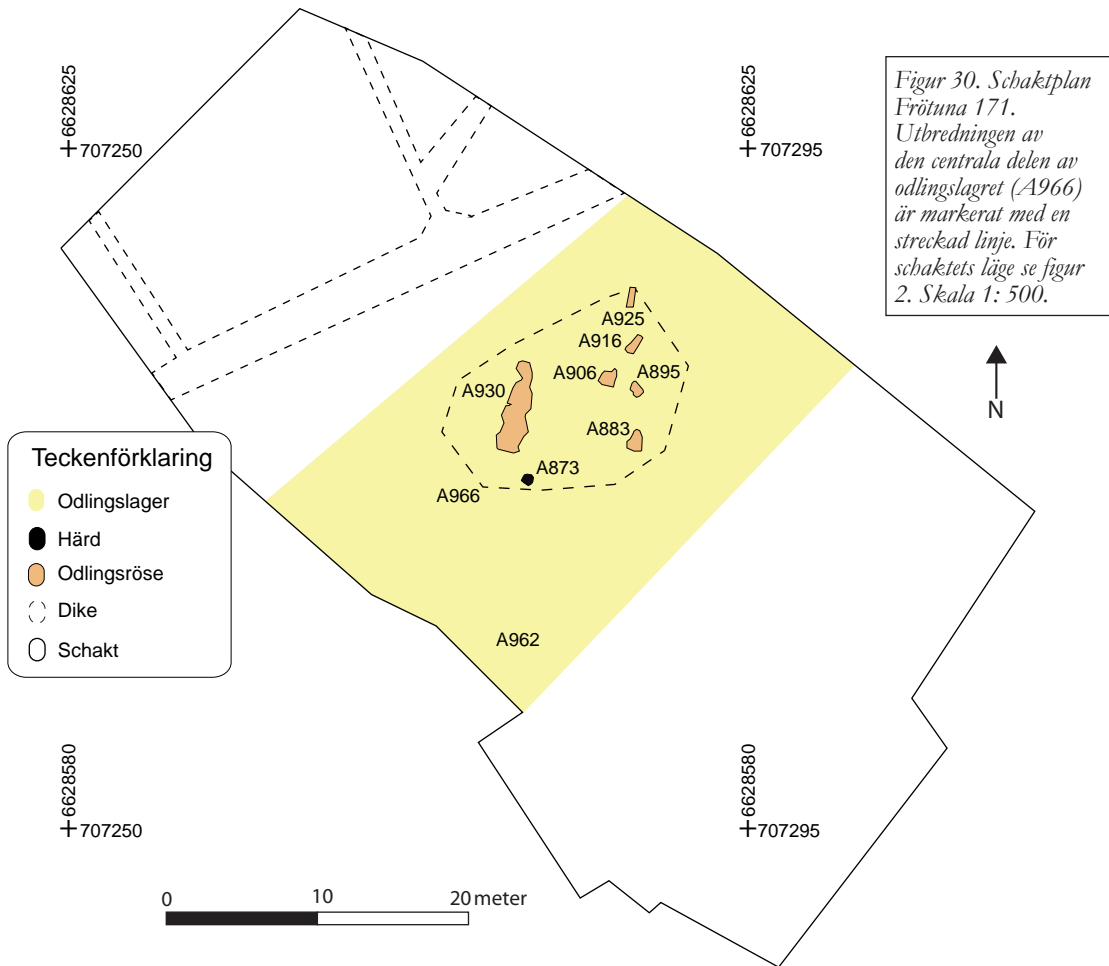
Frötuna 171

Inom denna lokal öppnades en drygt 2 000 m² stor yta. Den avbanade ytan sträckte sig från krönet av höjdryggen, i den svaga sydslutningen, och till dess att marken planade ut. På krönet var marken kraftigt stenig med ett stort inslag av markfasta block. Lokalens lägst liggande del var lerbunden, stenfri och där fanns två diken.

I den svaga sluttningen, på en sandig avsats, förekom ett brunt sandigt odlingslager. Odlingslagrets centrala delar upptogs av ett mörkare och mer kulturpåverkat lager (A966), även det ett odlingslager. I ytan av det mörkare lagret dokumenterades sex flacka röjningsrösen, ett stort röse samt fem små och mer sönderplöjda rösen. Det är

Figur 29. De två undersökningsområdena Frötuna 171 och 172 låg på ömse sidor av en dalgång. Frötuna 171 i bakre delen av bilden och närmast nedanför höjden varifrån fotot är taget syns schaktet som öppnades inom Frötuna 172. Fotograferat från väster av Jan Ahlström.

inte otroligt att de små rösena har varit större. Det största röjningsröset (A930 som motsvarar förundersökningens anläggning A1906) var 6,2×1,7 meter stort (NNÖ–SSV) och oregelbundet ovalt till formen. Röset var en- till flerskiktat och stenarna var 0,05–0,4 meter stora. Cirka sex meter öster om det stora röjningsröset låg de fem små rösena. De små rösena låg nästan på rad och i samma riktning som det stora röset. De var mellan 1,0–1,5×0,5–1,0 meter stora och formen var oregelbundet oval. Stenpackningarna var antingen enskiktade eller en- till flerskiktade och uppbyggda av 0,05–0,5 meter stora stenar. Vid rensning av röset A883 påträffades en skärva vit fajans.

Figur 31. Den centrala delen av odlingslagret (A966) och de sex odlingsrösena inom Frötuna 171. Fotograferat från NNV av Jan Ahlström.

Lab nr	Prov nr	Kontex nr	Typ	Material	Datering BP	Kal. 1 sigma	Kal. 2 sigma
Ua-41577	9	873	Härd	Bark/näver	1544±30	430–570 AD	420–590 AD

Tabell 6. Resultat från en ¹⁴C-analys utförd på träkol från en härd inom Frötuna 171.

I den sydvästra kanten av det mörka lagret framkom en 0,3 meter stor härd ifrån vilken träkol genom ¹⁴C-analys dateras till 420–590 e.Kr. (kal. 2 sigma, tabell 6).

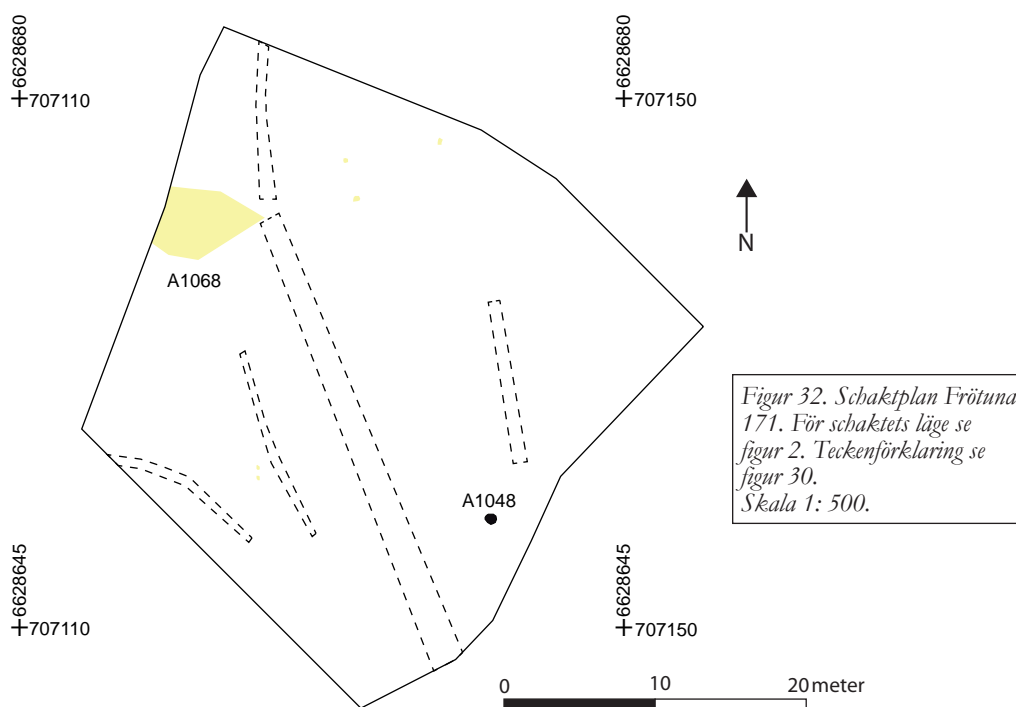
Vid rensning av det stora röset anträffades årderspår under det mörka odlingslagret. Årderspårerna var mycket tydliga och förekom i ett fint rutnät. Inom en godtyckligt framrensad yta, mellan det stora röjningsrösets södra ände, härden och lagrets västra gräns, förekom det årderspår. Det visade sig att förekomsten av årderspår sammanföll med det mörka lagrets utbredning.

Det stora röjningsröset överlagrar årderspårerna och att döma av fyndet av fajans i ett av de små rösen kan stenröjningen kopplas till historisk tid. Det stratigrafiska förhållandet mellan härden och årderspårerna är osäker. Härden tycks ha blivit störd vid ärjningen samtidigt som den var synlig i jordlagren över årderspårerna.

Frötuna 172

Den drygt 1 000 m² stora yta som banades av var strimlad av diken vilka löpte i nord-sydlig riktning. Marken som utgjordes av mycket stening silt, uppblandad med lera, föreföll vara omrörd. Detta är förmodligen en följd av de omfattande dikesgrävningarna.

I områdets södra del, i ett område med 0,5–1,0 meter stora stenar, framkom en 0,5 meter stor härd (A1048) och i lokalens motsatta ände dokumenterades ett kraftigt stenigt gråbrunt lager (A1068) där stenarna var 0,05–0,15 meter stora. Det stenbemängda lagret konstaterades vara påfört och marken väster om lokalen har synbart utnyttjats som deponi vilket möjligen kan förklara förekomsten av lagret. Därutöver påträffades endast några mörkfärgningar vilka bedömdes som rester efter sentida odlingslager.

Figur 32. Schaktplan Frötuna 171. För schaktets läge se figur 2. Teckenförklaring se figur 30. Skala 1: 500.

Frötuna 173

Områdesbeskrivning

Det drygt 500 m² stora område som banades av låg i flack åkermark. Öster om området vidtog ett skogsområde som låg påtagligt mycket högre. Marken var siltig med ett stort inslag av sten och ytan korsades i öst–västlig riktning av två sentida täckdiken. Efter det att området banats av uppläts ytan fram till det sydligaste av dikena som upplagsplats för jordmassor efter det att anläggningarna dokumenterats i plan och klassificerats. Inga av anläggningarna inom det här området undersöktes. Undersökningsområdet låg på nivåer mellan 29,7 och 30,1 meter över havet.

Anläggningar

Det förekom anläggningar inom hela den avbanade ytan. I den sydligaste tredjedelen var spridningsbilden förtätad medan anläggningarna var mer glest förekommande inom ytans resterande två tredjedelar. Sammanlagt framkom 60 anläggningar (tabell 7) vilka var väl synliga som mörkfärgningar i den ljusa silten. Anläggningarna i den norra delen av ytan var något mer diffusa i plan. Här förekom färre tydliga stolphål och eftersom anläggningarna var svårbedömda typbestämdes de oklara anläggningarna som mörkfärgningar. Att döma av de undersökta anläggningarna döljs säkerligen både gropar och stenlyft bland mörkfärgningarna.

Figur 33. Den södra delen av undersökningsområdet vid Frötuna 173. De takbärande stolparna i Hus 1 har markerats med vita papperstallrikar. Fotograferat från Ö av Jan Ahlström.

Figur 34. Schaktplan över undersökningsområdet inom Frötuna 173 med samtliga inmätta anläggningar. För schaktets läge se figur 2. Skala 1:200.

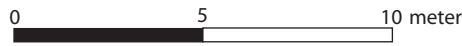

Typ	Antal
Stolphål	42
Mörkfärgning	8
Grop	3
Ränna	1
Utgår	4
Stenlyft	1
Sprängstengrop	1

Tabell 7. De undersökta anläggningarna fördelade efter typ.

Teckenförklaring

- Stolphål
- Mörkfärgning
- Grop
- ▭ Stenlyft
- Utgår
- ▭ Ränna
- Dike

Förekomst av överlagringar mellan anläggningar indikerar olika faser i utnyttjandet av platsen vilket bekräftades av resultaten från utförda ¹⁴C-analyser. Bland de undersökta anläggningarna var stolphålen den klart dominerande anläggningskategorin. Stolphålen var kraftiga med vida nedgrävningar och stolparna har ofta varit skodda med stora stenar. I sektion var stolphålen U- eller skålformade. De undersökta groparna var av oklart ursprung, varken formen eller fyllning antydde funktionen.

I områdets södra del framkom en ränna (A724). Rännan hade en vinkelrät form (N–S och Ö–V) och den var 3 meter lång i båda riktningarna. I längdled var den östvästliga sträckningens sektion plan med ett djupare och kraftigt stenigt, stolphålslikt, parti och den nordsydliga sträckningens tvärsnitt var skålformad. Fyllningen bestod av gråbrun silt med stort inslag av 0,05–0,6 meter stora stenar. Vid rensning av en grop i anslutning till rännan påträffades fragment av bränd lera som kan vara en rest av ett blästermunstycke eller en vävtyngd (F92).

Hus 1

Belägenhet: X6628815,807 Y706919,900

Typ: Treskeppigt långhus (del av)

Orientering: VSV–ÖSÖ

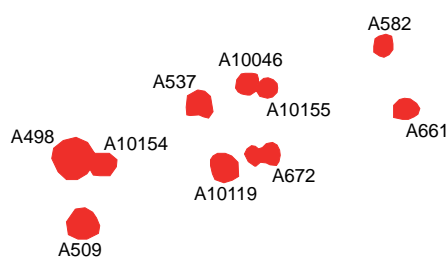
Storlek: 8,9×1,9 m (mittskeppet)

Tak: Stolphål efter fyra bockar

Vägg: Inga återstående anläggningar

Ingående anläggningar: Stolphålen A498, A509, A537, A10119, A10046, A672, A582, A661, 10154 och 10155

Datering: Träkol från tre av stolphålen är daterade till vendeltid genom ¹⁴C-analys (tabell 9). Det finns klara paralleller i stolpsättningen mellan hus 1 och Hus VI och VII från Görla vilka är daterade till romersk järnålder–vendeltid respektive folkvandringstid (Eriksson 1995). Liknande stolpsättningar påvisades även vid undersökningarna av långhusen på två gårdar vid Lilla Ullevi i Bro socken. Både dessa daterades till folkvandringstid–tidig vendeltid Hallgren 2010 och Hed Jakobsson och Lindblom 2011).

Figur 35. Tolkningsplan Hus 1.
Skala 1:200.

Beskrivning: Huset framkom i den avbanade ytans södra del och i det anläggningsintensivaste partiet. Byggnaden berördes endast delvis vid undersökningen varför dimensionerna och rumsindelningen är oklar. Den undersökta delen omfattade lämningarna efter elva stolphål vilka bildat fyra bockar. Antalet stolphål och överlagringar dem emellan visar att huset har blivit ombyggt och att det kan förekomma flera bebyggelsefaser. Avståndet mellan bockarna har varit oregelbundet vilket, vad gäller Görla Hus VI, tolkades som förekomst av flera faser. Detta går dock inte att med säkerhet klargöra på grund av den begränsade undersökningsytan. De stolphål som ingick i huset var välavgränsade, stenskodda med tydliga gråsvarta märken efter stolparna, förutom stolpparet längst i öster som var grundare och ett av dem var mindre väl stenskott.

Hus 2

Belägenhet: X6628810,940 Y706928,290
Typ: Fyrstolpshus alt. treskeppigt långhus (del av)
Orientering: VSV-ÖSÖ
Storlek: 2,63×2,35 m
Tak: Lämningar efter två stolphålspar
Vägg: Väggränna?
Ingående anläggningar: A724, A744, A755, A766, A776
Datering: Det föreligger en ¹⁴C-datering från ett av stolphålen (A766) i huset samt ett från rännan A724 som tolkades som en möjlig väggränna. Träkol från stolphålet har daterats till vendeltid. Träkolsprovet från rännan visade sig vara betydligt äldre, det daterades till yngre bronsålder. Om träkolet från rännan verkligen datererar rännan är osäkert. Fyrstolpshus förekommer under senare delen av bronsåldern och under hela järnåldern (Göthberg 2000, s.92). Ofta uppvisar de dateringar som spänner från romersk järnålder till och med vendeltid. Med tanke på dateringen av Hus 1 förefaller det sannolikt att även Hus 2 bör kunna dateras till samma period.

Figur 36. Tolkningsplan Hus 2.
Skala 1:200.

Beskrivning: Fem meter sydväst om hus 1 framkom hus 2 som var väl avgränsat och tydligt. De fyra stolphålen var vida och två av dem uppvisade tydliga märken efter grova stolpar. Det är oklart hur stor del av huset som har undersökts. Antingen är det ett fyrstolpshus eller också rör det sig om den västra änden av ett längre långhus.

Fynd

Endast 6 fyndposter har registrerats från undersökningen av Frötuna 173. Det rör sig om typiskt hushållsavfall i form av brända ben, keramik, en löpare och vävtyngdsfragment. Några av vävtyngdsfragmenten påminner om blästermunstycken men då fyndkontexten inte styrker en sådan tolkning har de registrerats som vävtyngder. Samtliga fynd påträffades i anläggningar i eller i anslutning till de två husen.

Typ	Antal poster	Vikt/Antal
Brända ben	2	1,11 g/3
Keramik	1	2,8 g/1
Vävtyngd*	2	390 g/25
Löpare/knacksten	1	564 g/1

Tabell 8. Antal fyndposter och vikt/antal per fyndkategori.

Figur 37. Fragment av vävtyngd eller möjligt blästermunstycke (F91). Påträffades i ett stolphål i Hus 1. Foto: Maud Emanuelsson. Skala 1:1.

Dateringar

Sammanlagt har träkol från fem anläggningar inom Frötuna 173 analyserats. Tre av analyserna är gjorda på anläggningar i Hus 1, en på en av anläggningarna i Hus 2 och den sista på en ränna i anslutning till Hus 2. Dateringarna från de två husen samlar sig väl till vendeltid (tabell 9). Med tanke på att husen inte undersökts i sin helhet och dimensioner och rumsindelning är oklar går det inte att säga så mycket om dateringen utifrån typologin. Stolpsättningen i Hus I uppvisar dock som tidigare nämnts stora likheter med hus från mellersta järnåldern. Det är lite osäkert vad den betydligt äldre datering som föreligger från rännan representerar. Det finns ingenting annat i det arkeologiska materialet som indikerar dateringar till yngre bronsålder, vare sig i fyndmaterialet eller i stolpsättningar i husen.

Lab nr	Prov nr	Kontex nr	Typ	Material	Datering BP	Kal. 1 sigma	Kal. 2 sigma
Ua-41578	11	766	Stolphål, Hus 2	Björk	1290±30	670–770 AD	660–780 AD
Ua-41579	15	498	Stolphål, Hus 1	Hassel	1435±30	600–650 AD	570–655 AD
Ua-41580	16	10154	Stolphål, Hus1	Ek	1351±30	645–680 AD	630–770 AD
Ua-41581	22	537	Stolphål, Hus 1	Al	1321±31	650–770 AD	650–780 AD
Ua-41582	23	724	Ränna	Lind	2501±33	770–540 BC	790–510 BC

Tabell 9. Resultat från utförda ¹⁴C-analyser från boplatsen Frötuna 173.

Sammanfattande tolkning och utvärdering

Redan utifrån resultaten från utredningen och förundersökningen stod det klart att den arkeologiska informationspotentialen inte var lika stor inom samtliga av de fyra delområden som skulle beröras av undersökningen. Förundersökningarna av Norrtälje 24:2 och Frötuna 173 hade påvisat tydliga lämningar i form av gravar respektive boplatslämningar medan karaktären på lämningarna inom de två delområdena Frötuna 171 och 172 var otydligare med en relativt låg anläggningsförekomst och stor spridning av anläggningarna. Skillnaden mellan områdena blev ännu mer påtaglig i samband med slutundersökningen (tabell 10). Frötuna 172 visade sig vid avbaningen helt, bortsett från en ensamliggande härd, sakna indikationer på fornlämningar och Frötuna 171 innehöll betydligt färre lämningar än vad förundersökningen indikerat. De lämningar som återfanns utgjordes nästan uteslutande av olika typer av odlingslämningar, sannolikt från flera kronologiska skeden. Det föreligger endast en datering från undersökningen av Frötuna 171. En härd, belägen i direkt anslutning till ett område med årderspår, har daterats till folkvandringstid (figur 38). Härden tycktes vara störd av årderspår vilket tyder på att odlingen är yngre. Hur mycket yngre är dock inte klarlagt.

Inom Frötuna 173 och Norrtälje 24:2 undersöktes en del av en vendeltida gård respektive del av ett gravfält med vendel- och vikingatida dateringar. Mellan gravfältet och boplatsten dokumenterades delar av en hägnad som sannolikt är samtida med gården och gravfältet. I anslutning till gravfältet påträffades även yngre lämningar i form av bland annat en husgrund och röjningsrösen.

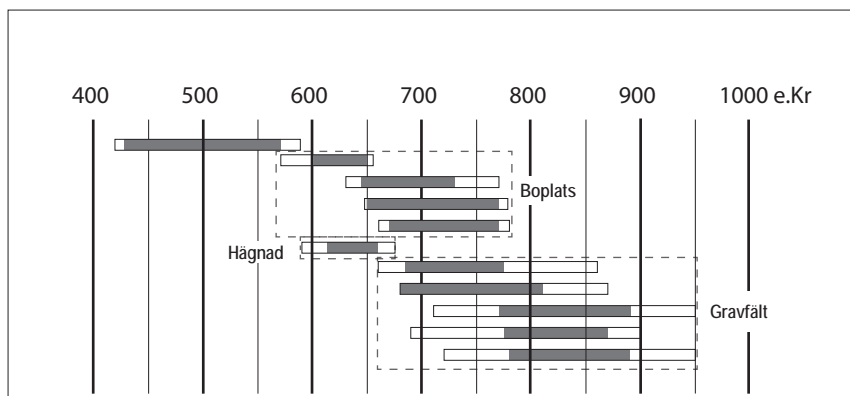
Fornlämning	Innan undersökning	Efter undersökning	Huvudsaklig datering
Frötuna 171	Boplat	En härd, odlingslager, årderspår	Folkvandringstid, historisk tid?
Frötuna 172	Boplat	En härd	-
Frötuna 173	Boplat	Boplat	Vendeltid
Norrtälje 24:2	2 gravar	Gravfält, hägnad, husgrund	Vendel-, vikingatid, historisk tid

Tabell 10. En sammanställning av huvudsakliga resultat och dateringar från de fyra fornlämningslokaler som berörts av undersökningen.

Den vendeltida gården

Senast under vendeltid finns en gård etablerad på platsen för Frötuna 173. Vid undersökningen återfanns här delar av två vendeltida hus. Inget av husen har med säkerhet avgränsats inom undersökningsområdet varför dimensioner och eventuell rumsindelning är oklar. Hus 1, det norra av de två husen, har tolkats som ett treskeppigt flerfunktionellt långhus med bostadsdel. Tolkningen av Hus 2 är mer osäker. Antingen rör det sig om en mindre ekonomibyggnad, ett s.k. fyrstolpshus, eller så är det västra delen av ett långhus vars huvudsakliga utbredning kvarligger utanför undersökningsområdet i öster. Om Hus 2 utgör en ekonomibyggnad är det rimligt att anta att de två husen är samtida. Om det däremot rör sig om ett flerfunktionellt bostadshus har de sannolikt avlöst varandra i tid.

Genom att förundersökningen berörde ett större område än vad som kom att slutundersökas vet vi att boplatsten har en betydligt större utbredning, åtminstone mot väst och nordväst. Utifrån resultaten från förundersökningen förefaller det som att boplatsens centrala, mer anläggningsstäta delar, ligger kvar väster om det område som

Figur 38. De järnåldersdateringar som föreligger från tre av de undersökta lokalerna.

nu slutundersökts. Det föreligger inga dateringar från förundersökningen så huruvida det är en och samma bebyggelseenhet som flyttat inom ett större boplatsoområde eller om bebyggelsen varit mer omfattande under yngre järnålder, möjligen i form av två närliggande gårdar, har inte kunnat besvaras utifrån den kunskap vi i nuläget har om boplatsten.

Bland de dateringar som föreligger från undersökningen *anar* man två kronologiska faser inom boplatsten även om det inte finns några säkra, mer konkreta, nedslag från äldre perioder. Träkol från en undersökt ränna har ¹⁴C-daterats till yngre bronsålder (Ua-41582, tabell 9). Rännan tolkades initialt som en möjlig väggränna till Hus 2. Då huset i övrigt daterats till vendeltid är det osäkert om rännan hör till huset eller om det rör sig om äldre förkolnat material som sekundärt hamnat i anläggningen. Att utifrån denna enstaka tidiga datering tala om eventuell kontinuitet ner i yngre bronsålder är naturligtvis vanskligt. Undersökningar av andra gårdslämningar från yngre järnålder har dock visat att de ofta har äldre föregångare. Den sedan gammalt utbredda bilden av att den äldre bebyggelsen övergavs vid övergången mellan folkvandringstid och vendeltid har nyanserats under senare tid, inte minst i samband med E4 undersökningarna i Uppland. Bland andra påvisar Hans Göthberg i en artikel att bara en tredjedel av bosättningarna från yngre järnålder och tidig medeltid saknade föregångare från äldre järnålder (Göthberg 2007, s. 440).

Gravfältet

Inför undersökningen fanns endast två kända gravar inom det område som skulle exploateras. Den omarkerade brandgrav som påträffades vid förundersökningen ansågs indikera en datering till äldre järnålder. Vid slutundersökningen visade det sig dock att den tillsynes omarkerade brandgraven utgjorde en del av ett större brandlager som var markerat med en rund stensättning. Genom fynd av pärlor och ornerade kamfragment kunde graven dateras till 800-tal.

I anslutning till de två kända gravarna kunde 13 mer eller mindre tydliga konstruktioner urskiljas vid undersökningen. Av dessa tolkades 8 som stensättningar medan resterande fem har klassificerats som osäkra stensättningar. Tre av stensättningarna kan beskrivas, både genom deras yttre konstruktioner, inre gravskick och fynduppsättningar som typiska yngre järnåldersgravar. Utöver dessa tre var det endast i två stensättningar som någon form av begravnings kunde konstateras. Övriga anläggningar, både de som tolkats som stensättningar och de som klassificerats som stensättning? påminner mer om de konstruktioner, ofta utan några spår av begravnings och med få eller inga fynd, som uppträder under yngre bronsålder–äldre järnålder. Ett av flera exempel på bentomma konstruktioner från den här perioden som tolkats som gravar framkom

vid undersökningen av ett röjningsröseområde (Norrtälje 6:1) i norra utkanten av Norrtälje. Tillsammans med bland annat 25 röjningsrösen, flera stenrader och odlingsytor undersöktes 23 anläggningar vilka tolkades som gravar, i samtliga fall i form av stensättningar. Ingen av dessa innehöll människoben utan tolkningarna bygger på konstruktionernas läge, form och övriga innehåll (Appelgren & Vinberg 2011, s. 58). De stenpackningar som tolkades som gravar var generellt mer vällagda än röjningsrösen, ofta flerskiktade och försedda med kantkedjor. Till skillnad från röjningsrösen innehöll vissa av dem fynd i form av bland annat keramik, bränd lera, harts och malstenar. Flera av de konstruktioner inom Norrtälje 6:1 som tolkats som gravar uppvisar stora likheter med de bentomma anläggningar som nu undersökts inom Norrtälje 24:2. Det föreligger dock några väsentliga skillnader: dels beträffande dateringen dels det faktum att det förekom tydliga begravningar i flera av stensättningarna inom Norrtälje 24:2.

Det föreligger flera dateringar från den nu undersökta delen av gravfältet, både i form av ¹⁴C-dateringar av ben från de gravlagda individerna och från påträffade fynd, framförallt i form av pärlor och ornerade kamfragment. Dateringarna samlar sig till senare delen av vendeltid och vikingatid. Det är bara de anläggningar med tydliga begravningar som daterats då det endast var i dessa daterbart material påträffades. Genom att jämföra de odaterade konstruktionernas utseende och placering i förhållande till de daterade anläggningarna har de tolkats vara samtida.

De nu undersökta gravarna inom Norrtälje 24:2 utgör sannolikt en del av det större gravfältet Norrtälje 24:1, något som påpekades redan vid utredningen (Engström, Darmark & Eriksson 2009, s. 16). Gravfältet Norrtälje 24:1 består av ca 55 fornlämningar, varav ca 10 osäkra, 3 högar, ca 51 runda stensättningar och 1 rektangulär stensättning. När gravfältet (Norrtälje 24:1–2) etableras är osäkert. Gravarna inom den nu undersökta, sydvästra delen av gravfältet, uppvisar dateringar från senare delen av vendeltid och äldre vikingatid (tabell 3). Gravfältet i övrigt kan utifrån gravformerna inte dateras närmare än till järnålder.

Hägnaden

Mellan gravfältet och den vendeltida gården finns en markerad bergsklack. Runt den östra foten av bergsklacken, på den sida som vätter mot gravfältet, löpte en hägnad i form av en ställvis mycket vällagd stenpackning. Hägnaden uppvisar vissa likheter med de rituella hägnadsanläggningar som Michael Olausson studerat i sin avhandling. Till skillnad från dessa, vilka huvudsakligen daterats till mellersta bronsålder–äldre järnålder, har hägnaden inom Norrtälje 24:2 anlagts tidigast under vendeltid. Denna tidigaste datering av hägnaden bygger på ¹⁴C-dateringen av en härd som överlagrades av stenpackningen i hägnaden.

Sannolikt ska hägnaden ses i samband med gården och gravfältet. En möjlig tolkning är att den utgjort en del av en ursprungligen mer omfattande gravhägnad. Att den skulle vara yngre än gravfältet och vara medeltida eller efterreformatorisk förefaller mindre troligt.

Utvärdering

Resultaten från de olika delområden som berörts av undersökningen visade sig bli mycket varierande. Medan de två delområdena Frötuna 171 och 172 resulterade i färre lämningar än väntat omfattade Frötuna 173 tillsammans med Norrtälje 24:2 betydligt fler och mer komplexa lämningar än väntat. Detta ledde naturligtvis till en rad avvikelser från undersökningsplanen med ganska omfattande omprioriteringar som följd. Denna arbetsprocess med avvikelser och genomförda prioriteringar beskrivs under rubriken

Genomförande och metod på sidan 13. Flera av de frågeställningar (s. 11–12) som ställdes upp inför undersökningen, framförallt beträffande de förväntade boplatsytorna inom Frötuna 171 och 172 har av förklarliga skäl inte kunnat besvaras. Nedan görs en kortfattad återkoppling till de frågeställningar som presenterades i undersökningsplanen.

Boplatsytorna 171–173

- *Lämningarnas kronologi. Hur förhåller sig de tre boplatsytorna Frötuna 171–173 till varandra avseende t.ex. kronologi, funktion och finns det någon koppling till gravarna inom Norrtälje 24:1–2?*

Undersökningen har kunnat visa en tydlig kronologisk koppling mellan boplatsen Frötuna 173 och gravfältet Norrtälje 24:2. Senast under vendeltid fanns en gård på platsen för Frötuna 173. Samtida dateringar återfinns även bland de undersökta gravarna. Även den hägnad som påträffades mellan boplatsen och gravfältet är sannolikt samtida med boplatsen.

- *Finns lämningar efter hus? Vilken funktion har de i så fall haft? Kan man utifrån de undersökta lämningarna säga något om boplatsernas den ekonomiska bas, kan vi spåra förekomst av t.ex. djurbållning, odling eller bantverk?*

Det var endast inom boplatsen Frötuna 173 som lämningar efter hus påträffades. Genom husens konstruktion och förekomsten av bland annat keramik och vävtyngder har frågor beträffande husens funktion och gårdens ekonomi delvis kunnat belysas.

Norrtälje 24:2

- *Vilka typer av inre- och yttre gravskick finns representerade?*

Sammanlagt 13 mer eller mindre tydliga konstruktioner framkom. Av dessa har 8 tolkats som stensättningar och 5 som stensättning? Bedömningen bygger på anläggningarnas yttre form, innehåll och eventuell förekomst av brända ben. Samtliga var runda, rundade eller oregelbundna i plan och storleken varierade mellan 1,2 och 5,4 meter. Stensättningarna var vanligen flerskiktade och med klara begränsningar, ofta med kantkedja. De anläggningar som tolkats som stensättning? hade generellt mer oklara begränsningar, var glesare och vanligen enskiktade. I flera av anläggningarna ingick större stenbock. Endast i fem av anläggningarna kunde ett inre gravskick identifieras. Detta utgjordes i fyra fall av brandlager och i ett fall av enstaka brända ben.

- *Är den omarkerade brandgrav som framkom vid förundersökningen representativ för övriga gravar?*

Den tillsynes omarkerade brandgrav som dokumenterats vid förundersökningen visade sig utgöra en del av ett större brandlager som var markerat med en stensättning.

- *Vilka har begravts på platsen? Vilka djurarter finns representerade i gravarna?*

Endast fem av anläggningarna innehöll rester av gravlagda individer, i samtliga fall kremerade. Även enstaka djurarter har identifierats bland de brända benen i några av gravarna. Flera av de konstruktioner som tolkats som stensättningar visade sig sakna spår efter begravningar något som väcker frågor angående vad som är en grav och inte. Denna fråga har medvetet inte diskuterats närmare i rapporten utan här hänvisar vi till de diskussioner som redan förs i ämnet (se t.ex. Appelgren & Renck 2007, Engström 2007 och där anförd litteratur).

- *Vilka andra typer av lämningar finns representerad inom gravfältet?*

Norr om gravfältet återfanns en stenpackning vid foten av en bergsklack. Denna tolkades som någon form av rituell hägnad, möjligen en hägnad mellan gravfält och boplats.

Bland gravarna på gravfältet fanns även enstaka boplatsliknande anläggningar: två härdar och en grop. En av härdarna har genom en ^{14}C -analys visat sig vara samtida med gravfältet. Sannolikt ska de knytas till aktiviteter utförda i samband med begravningar. I anslutning till gravfältet undersöktes och dokumenterades även yngre lämningar i form av en husgrund, enstaka röjningsrösen och ett lager med en möjlig medeltida datering. Husgrunden har ett tydligt rumsligt samband med de spismursrösen som påträffades vid förundersökningen. Dessa låg knappt 50 meter öster om den aktuella husgrunden. Bebyggelsen förekommer inte på någon av de historiska kartor som studerats. Det föreligger ingen säker datering av byggnaderna men fynd av rödgods indikerar en datering till 1700–1800-tal.

Träkol från ett kulturlager som framkom under och i anslutning till spismursröset och ett röjningsröse har daterats till 1300-tal. I lagret fanns även betydligt yngre fynd, bland annat i form av yngre rödgods. Vad träkolet representerar är osäkert, möjligen ska det sättas i samband med äldre odling på platsen.

- *Vad representerar den stenrad som skiljer gravarna från den stenröjda ytan? Finns det rester av gravar inom den stenröjda ytan?*

Den stenrad som uppmärksammades vid förundersökningen visade sig vara del av en eller flera stensättningar belägna på gränsen till åkermarken. Den stenröjda ytan motsvarar helt enkelt en åker som varit i bruk långt in på 1900-talet. Det finns inga indikationer på att gravfältet haft en fortsatt utbredning ner i åkermarken.

Referenser

Litteratur

Ambrosiani, K. 1981. *Viking Age Combs, Comb Making and Comb Makers in the light of finds from Birka and Ribe. Stockholm Studies in Archaeology 2.* Stockholm.

Ambrosiani, K. 1982. Vikingatida kammar i öst och väst. Ett diskussionsinlägg. *Fornvännen* 77. Stockholm. s. 180–183.

Appelgren, K. & Renck, A. M. 2007. Vad är en grav? *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland.* Arkeologi E4 Uppland–studier. Volym 2. (Red. M. Notelid). Uppsala. s. 37–75.

Appelgren, K & Vinberg, A. 2011. *Ett röjningsröseområde i Norrtälje—ett differentierat landskapsutnyttjande under förhistorisk och historisk tid. Uppland; Norrtälje socken; Tälje 2:115; RAÄ 6:1.* Arkeologisk förundersökning och undersökning. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska verksamheten. UV Mitt Rapport 2009:27.

Arrhenius, B. 1970. Knivar från Helgö och Birka. *Fornvännen* 1970:1. Stockholm. s. 40–51.

Arrhenius, B. 1989. Arbeitsmesser aus den Gräbern von Birka, Mit einer Appendix. I: Arwidsson, G (Red.). *Birka II:3. Systematische Analysen der Gräberfunde.* KVHAA. Stockholm. s. 79–95.

Arwidsson, G. 1986. Die Eissporen. I: Arwidsson, G. (red.) *Birka II:2.* Stockholm. s. 111–112.

Atterman, I. 1935. Nya fynd från Hovgårdsberg i Vendel. *Fornvännen* 1935:3. Stockholm. s. 137–157.

Callmer, J. 1977. *Trade brads and bead trade in Scandinavia ca 800-1000 A.D.* Acta Archaeologica Lundensia. series in 4. Nr 11. Lund.

Callmer, J. 1997. Beads and bead production in Scandinavia and the Baltic Region c. 600–1100: a general outline. I: Wiczorek, Alfried & Freedon, Uta von (red.) (1997). *Perlen: Archäologie, Techniken, Analysen : Akten des Internationalen Perlensymposiums in Mannheim vom 11. bis 14. November 1994.* Bonn: Habelt.

Engström, T. 2007. De dolda döda—och deras betydelse för gravbegreppet. *Att nå den andra sidan. Om begravning och ritual i Uppland.* Arkeologi E4 Uppland–studier. Volym 2. (Red. M. Notelid). Uppsala. s. 77–99.

Engström, T, Darmark, K, & Erikson, M. 2009. *Röjningsrösen, boplatslämningar och gravfält i Norrtälje. Förundersökning av röjningsröseområde samt särskild utredning av boplatslägen, gravfält och bytomt. Norrtälje och Frötuna socknar, Norrtälje kommun, Stockholms län, Uppland. Fornlämning Norrtälje 44:1–2, 24:1–2, 34 och 67.* SAU rapport. 2009:4. Uppsala.

Eriksson, T. 1995. *Hus och gravar i Görla. Uppland, Frötuna socken, RAÄ 23, Dnr 1384/90.* Arkeologisk undersökning. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar, UV Stockholm, Rapport 1995:29. Stockholm.

Göthberg, H. 2000. *Bebyggelse i förändring. Uppland från slutet av yngre bronsålder till tidig medeltid*. OPIA 25. Uppsala.

Göthberg, H. 2007. Mer än bara hus och gårdar. *Hus och bebyggelse i Uppland. Delar av förhistoriska sammanhang*. Arkeologi E4 Uppland-studier. Volym 2. (Red. H. Göthberg). Uppsala. s. 403-447

Hallgren, A-L. 2010. *Skällsta. Två järnåldersgårdar söder om viet i Lilla Ullevi. Arkeologisk undersökning. RAA 257, Skällsta, Bro socken, Upplands-Bro kommun, Stockholms län, Uppland*. Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2009:74. Västerås.

Hed Jakobsson, A & Lindblom, C. 2011. *Gård och gravfält vid Lilla Ullevi. Arkeologisk undersökning. RAA 40. Skällsta, Bro socken, Upplands-Bro kommun, Stockholms län, Uppland*. Rapporter från Arkeologikonsult 2011:2165.

Olausson, M. 1995. *Det inneslutna rummet – om kultiska hägnader, fornborgar och befästa gårdar i Uppland från 1300 f Kr till Kristi födelse*. Studier från UV Stockholm. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter nr 9. Stockholm.

Pettersson, E. 2010. *Boplatslämningar och gravar i Norrtälje. Arkeologisk förundersökning av boplatslägen och gravfält- RAA 24:1–2, Tälje 4:45, 4:46 och Görla 8:1. Norrtälje socken och kommun, Stockholms län*. SAU rapport 2009:9. Uppsala.

SOL. 2003. *Svenskt ortnamnslexikon*. (Red.) Wahlberg, M. Språk- och fornminnesinstitutet. Uppsala.

Kart- och arkivmaterial

Ekonomiska kartan, blad Frötuna, 1952

Häradsekonomiska kartan, blad Norrtälje, 1901–06

Ekonomisk karta, Frötuna socken, 1851, LMV akt A30-1:2

Avmätning, Frötuna prästgård, 1830, LMV akt 01-fru-65

Rågångsbestämning, Prästgården nr 1, Frötuna socken, 1776, LMV akt A30-35:2

Rågångsbestämning, Gjörla m.fl., Frötuna socken, 1753, LMV akt A69-1:6

Tekniska och administrativa uppgifter

KM projekt nr:	KM10021
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-09-69381, 2010-03-29
Beslut enligt:	2 kap. 13 § KML
Undersökningsperiod:	19 april – 28 maj 2010
Undersökt yta:	Norrtälje 24:2: 890 m ² Frötuna 171: 2 000 m ² Frötuna 172: 1 000 m ² Frötuna 173: 500 m ²
Personal:	Sofie Ekstrand, Ellinor Gustafsson, Anna-Lena Hallgren (proj. ledare), Ellinor Larsson, Anne Naumanen, Mikael Schneider (praktikant) och Jan Ählström (bitr. proj. ledare).
Belägenhet:	Tälje 4:45 och Görla 8:1, Norrtälje och Frötuna socken, Norrtälje kommun, Uppland, Stockholms län
Ekonomisk karta:	11J 5c NV
Koordinatsystem:	Sweref 99 TM
Koordinater:	Norrtälje 24:2 X6628728 Y706996 + X6628715 Y707004 Frötuna 171 X6628571 Y707298 Frötuna 172 X6628639 Y707133 Frötuna 173 X6628803 Y706925
Höjdsystem:	Rh 2000
Inmättningsmetod:	Totalstation
Dokumentationshandlingar:	70 stycken plan- och profiliritningar förvaras hos ATA. Digitala fotografier och mätfiler förvaras i Stiftelsen Kulturmiljövårds lokaler.
Fynd:	Fynden F1–113 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning..